

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

8-9

1979 - 1980

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
1980

USTA-ZÂDE YUNUS BEY'İN MEÇHUL KALMIŞ BİR MAKALESİ
BEKTAŞİLİĞİN GİRİD'DE İNTİŞÂRI

GİRİŞ

Orhan F. KÖPRÜLÜ

Giridli Usta-zâde Yunus Bey'in bu ada ile alâkalı bâzı çalışmaları olduğunu, ilk defa beş sene kadar önce fark etmiş ve Yunus Bey'in elimize geçen notlarından Kandiye ile alâkalı bâzı kitâbelerin sûretlerini verdiğimiz sırada bahsetmiştik¹.

Son zamanlarda merhum babam Prof. Fuad Köprülü'nün bektâşiliğe âit notları arasında elimize geçen Usta-zâde Yunus Bey'in küçük bir deftere kendi el yazısı ile yazmış olduğu *Bektâşiliğin Girid'de intişârı* adını taşıyan makalesini çeşitli bakımlardan dikkate değer bulduğumuz için burada yayımlamağı uygun gördük.

Elimizdeki defterin birinci sayfasında merhum Köprülü'nün el yazısıyla «Girid esrâf ve fûzelâsından Yunus Beyefendi tarafından yazılmıştır» kaydı ve bu makale ile birlikte yayımladığımız fotoğrafların faturasının babam nâmına tahakkuk ettirilmiş olması, bu araştırma yazısının bundan ellibeş yıl kadar önce neşrolunmak üzere hazırlandığını fakat her nasılsa bu teşebbüsün akîm kaldığını göstermektedir.

Burada yayımladığımız makaledeki bâzı kayıtlardan anlaşıldığına göre, Usta-zâde Yunus Bey, 1860'dan sonra Girid'de doğmuş olmalıdır. Usta-zâdelerin Resmo zâdegânından oldukları da göz önüne alınırsa, Yunus Bey'in Resmo'da dünyaya geldiği söylenebilir. Kendi ifadesine göre bir bektâşi olan Yunus Bey, Mağaralı-Köy Dergâhı'nın üçüncü mürşidi olan Mustafa Dede'nin 818. mânevî evlâdı olmuştur.

Köprülü'nün ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Usta-zâde Yunus Bey okur yazar ve müdekkik bir zattı. Burada tek bir kelimesini bile değış-

1 Orhan F. Köprülü, *Kandiye'de Köprülülere âit kitâbeler*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, TTK, Ankara 1975, s. 487 v.d.

tirmeden yayımladığımız bu makalesinin me hazlar kısmında verdiği bilgilerden, kendisinin *Girid'de millî taharrîler* adıyla oldukça etraflı bir külliyat hazırladığını öğreniyoruz. Esasen bu makale de bu külliyatın *Horasanlı Dergâhı Tarihi* adını taşıyan bölümünden yine Yunus Bey tarafından yapılan bir kısaltma neticesinde meydana gelmiştir. Bahis mevzû külliyatın hangi konuları içine aldığını bilmiyorsak da, yine makaledeki bir kayıttan, bu külliyâtı teşkil eden çalışmalardan birisinin de *Yurt-yeri Mâmûresi* adını taşıdığını öğreniyoruz. Yunus Bey, bu eserini hazırlarken yalnız yerli kaynakları gözden geçirmekle kalmamış, Venedik kütüphanelerinde bulunmuş levhalarından da faydalanmıştır. Bu araştırmada bahis mevzû edilen yerleşme yeri Kandiye'nin fethine kadar geçen çeyrek yüzyıllık bir zamanda Kandiye civarında dörtgenler şeklinde ve muntazam bir taksimatı bulunan bir şehirdir. Yunus Bey, bu eserini arazi üzerinde yaptığı iki buçuk senelik bir uğraşma sonunda meydana getirebilmişti.

Ne yazık ki gerek bu eserden gerek bu eseri de içine alan külliyâtın, bildiğimiz kadarıyla şu makale dışında hiç bir şey kalmamıştır. Yunus Bey'in nerede ve ne zaman öldüğü hakkında da bir bilgimiz yoktur. Yazdığı bir mektuptan ise kendisinin 1924 yılında Kadıköy'de oturduğu anlaşılmaktadır.

Yunus Bey'in burada yayımladığımız makalesi, bektâşilik tarihi bakımından bugüne kadar meçhûl kalmış başka bir hususu da aydınlığa çıkarmaktadır. Prof. F. Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul 1935)'nde yayımladığı «Abdal Musa» maddesinde, Antalya'nın Elmalı kazâsındaki Abdal Musa Tekkesinden, bektâşiliğin büyük merkezlerinden biri olarak bahsederken, bu hususta Evliya Çelebi'den nakillerde bulunduktan sonra, son zamanlarda ise gerek Hasluck'un eserinde, gerek *Antalya Livâsı Tarihi*'nde bu tekkenin vaziyeti hakkında sâdece bir iki satırdan başka bir kayıt bulunmadığını söylemektedir², diyor.

Usta-zâde Yunus'un bu makalesinde verdiği bilgiler, Elmalı'daki Abdal Musâ âsitânesi'nin XVIII. yüzyılın sonlarında çalışır vaziyette olduğunu açıkça göstermektedir. Buradan öğrendiğimiz bilgiler arasında Kandiye Kanber Baba'nın 1214 yılında Abdal Musa tekkesinden gelip Resmo'daki Veliyüddin Paşa medreselerinden birinde yerleşerek, bektâşiliği yaymağa başladığı hususu da yer almaktadır. Onun ölümünden sonra da

2 Yalnız I. fasikülü çıkmış olan bu *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde tamamlanmadan kalan «Abdal Musa» maddesi elimizdeki müsveddelere dayanılarak tamamlanmış ve Köprülü'den Seçmeler (nşr. Orhan F. Köprülü, İst. 1972, s. 109-123) adıyla yayımlandığı gibi, sonradan notları da ilâve edilerek *Abdal Musa (Türk Kültürü*, şubat 1973, sayı 124, s. 6-15) ismiyle yine tarafımızdan neşrolunmuştur.

Hanyalı Hacı İbrahim Dede, 1233'te yine Abdal Musa âsitânesi'nden gelerek Kanber Baba'nın yerini almıştır. 1236 yılından bir müddet önce ise, Girid'den Mustafa Bey, Abdal Musa tekkesine giderek, orada müşid Hoca İbrahim Dede'ye intisab etmiş ve 1236'da Girid'e dönüp, Mağaralı-Köy Dergâhı postuna geçmiştir. 51 yıl müşidlik yapan bu zatın oğlu da babasının sağlığında yine Elmalı'ya giderek, o sıralarda Abdal Musa âsitânesi'nin müşidi olan Çallı Mustafa Dede'den nasib almıştı. Bu bilgilerden Abdal Musa Dergâhı'nın en azından XIX. asrın ilk yarısında dahi faal bir durumda olduğu açıkça ortaya çıktığı gibi, bu dergâh'ın XIX. yüzyıldaki iki müşidinin isimlerini de öğreniyoruz. Bu hususlara ilâveten Elmalı'daki Abdal Musa Dergâhı'nın hiç olmazsa XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. asrın ilk yarısında Resmo ve Mağaralı-Köy'de müşidlik yapan zevatın yetiştikleri büyük bir merkez olduğu da açıkça ortaya çıkmaktadır.

BEKTAŞİLİĞİN GİRİD'DE İNTİŞÂRI

MEHAZLAR

Bu makale *Girid'de millî taharrîler* külliyyâtının *Horasanlı Dergâhı Tarihi*'nden telhis edilmiştir. O tarihin me hazları şunlardır :

1— *Makale-i Makreke-i ?* (mahreke-i ?) *Kandiye*³ (Yazma), 1076-1081, muharriri Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Kandiye fethinde (1080) maiyetinde husûsî kâtip bulundurduğu Bursa'lı Şerif-zâde Ali Nüzhet.

2— *Gazavât-ı Girid*⁴ (Yazma), 1054-1084, muharriri Kandiye muhafızı (1083) Uzun İbrahim Paşa'nın Divan Efendisi İbrahim Halil. Bunun sonunda bir zeyil vardır ve o dahi 1081-1111 vekâyiini yazıyor. Zeylin muharriri belli değildir.

3— Kandiye mahkeme-i şer'iyyesi'nin sicilleri⁵ (yazma).

Bir de, mevkiî taharrîlerde yapılan inkişaf lar ve son zamanlarda yetişenlerden alınan malumât ve izahât ve bizim dahi en sonraki müşudât ve isticlaâtımız.

HORASANLI DER GÂHI

1— Tesis

Bektaşî tarikatini Girid'e getiren, Horasânî-zâde Mevlânâ Derviş Ali Dede'dir. Bu zat Ankara vilâyeti Kırşehir müftüsü —Horasan'ın Türkmen aşiretlerinden— Horasanlı Mehmed Hüdâbende'nin büyük oğludur.

3 Bildiğimize göre, bu eser İstanbul kütüphanelerinde mevcut değildir. Ancak F. Babinger (*GOW*, s. 218)'deki bir kayıttan bunun Manchester Üniversite kütüphanesi, Lindsay, 141'de bulunan *Makale-i tevârih-i muharrike-i Kandiye*'nin bir diğer nüshası olduğu tahmin edilebilir.

Usta-zâde Yunus Bey'in kullandığı eser ise her halde Kandiye'de görmüş olduğu nüshadır (O. K.)

4 Görünüşe göre bu eser de İstanbul kütüphanelerinde bulunmamaktadır. Nitekim Agâh Sırrı Levend'in, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi* (Ankara, 1956) adını taşıyan araştırmasında da bu eserin adına rastlanmamaktadır (O. K.)

5 Yunus Bey'in verdiği izahattan bundan altmış sene kadar önce bile Kandiye mahkeme-i şer'iyye sicilleri'nin gayet muntazam bir şekilde saklandığı anlaşılmaktadır. Bu sicillerin şimdi ne halde olduğu meçhuldür (O. K.)

Pederinden tahsilini bitirdikten sonra İstanbul'a geldi ve imtihan vererek Süleymaniye dârülhadîsine girdi. Burasını dahi bitirdi, icâzetini aldı. Sonra memleketine dönerek pederinin yanına gitti.

Maneviyâta merakı münasebetiyle «tarika-i pederî» ye sülûk etmek için Kırşehir sancağı Hacı-Bektaş nahiyesinde Suluca Karaöyüğü mevkiinde tarikatın pîri Hacı Bektaş Veli hazretlerinin —Pîr Evi adıyla bilinen— âsitânesi'ne gitti ve «terk ü tecerrüdle» tarikata intisap ederek derviş oldu, orada kaldı. Bir müddet sonra «seyr-i sülûk» ünü bitirdi ve «vâsıl-ı rütbe-i nisâb» olanların sırasına geçti.

Kur'ânü'l-Kur'ân, Hadâyikü'l-mecma' ve't-tevhid, Kemâlât-ı Muhammediyye, Fezâilü'l-e'imme unvanlı eserleri yazdığı gibi şeyhü'l-ekber Muh-yiddin Arabî'nin *Fusûs*'una dahi tâlikâtı vardır.

Velâdeti mazbut değildir. Vefatı 1082 senesindedir. Kandiye'nin 3,5 km. cenubunda ismine izâfe olunan muazzam Horasanlı Dergâhı'nın cennet-misâl bir bahçesinde muallâ bir türbe içinde medfundur.

Bu muhterem zatı kısa tercüme-i hali ile bilmiş olduktan sonra Girid'e nasıl gittiği ve tarikatını ne suretle tesis ettiği cihetlerine bakalım.

Bektaşî tarikatının Girid'de intişarı Girid fethi ile alâkadar bulunuyor ve bu sebepten maddeyi araştırmak için Girid fethini uhdesine almış olan ordu-yı hümâyûnu adım, adım takip etmeğe mecburuz.

Ne zaman ki Osmanlı devleti -tarihçe malûm olan- Kalyon vak'asını (1054=1664) sebep göstererek Girid'i fethetmek için tahşidâta, sevkîyâta emir verdi ve bunun üzerine Anadolu, Rumeli ve Afrika'daki eyâletlerin hepsinde hazırlıklara başlandı. Pîr Evi dahi dervişlerden mürekkep bir gönüllü kafilesi teşkil etmek hazırlığına başladı.

Pîr-Evi, Osmanlı ordusunun Hazret-i Pîr'in mahmîsi olduğunu bilir ve öylece itikad eder idi; kezâlik ordu dahi Hazret-i Pîr'i kendisine hâmi ve her dâim manevî himâyesi ve imdâdı altında bulunduğuna mûtekid idi. Bu sebepten büyük seferlerde «seyr-i sülûkünü ikmâl ile vâsıl-ı rütbe-i nisâb» olmuş ve bu suretle mürsid olmak hakkını ihrâz etmiş ve ehliyeti görülmüş bir zata mürsidlik tevcih ve emrine dahi dervişlerden müteşekkil bir kabile tefviz ile orduya yollar idi. «Kabile-i fukara-yı Bektaşîye» adıyla bilinen bu gönüllü fırkası ordu ile beraber harbe gider ve muayyen hizmetler görür idi.

Budapeşte'de hâlâ türbesi duran Gül-Baba dahi Viyana Seferi'nde orduda bulunmuş olan o kafileden biri ve ihtimal ki başı idi.

Velhâsıl o aralıkta Pîr-Evi postunda bulunan Dimetokalı Vahdetî Dede bu eski an'ane üzerine Girid Seferi için kabileyi teşkil etti ve ehli-

yeti herkesce müsellemler o Horasânî-zâde'yi hilâfet pâyesine iysâl ederek halife yaptı ve kafileyi baş tâyin eyledi[1].

Horasânî-zâde dahi kafilesini alıp yola çıktı; İstanbul'a geldi, orduya iltihak etti ve beraberce Girid'e gitti (25 Rebiülâhîr 1055).

Horasânî-zâde «ümerâ-yı askeriye» sırasında bir gaza yoldaşı olup her dâim ordunun başkumandanı —ve o zamanın tabirince serdâr-ı ekremi— dâiresinde[2] ve kafilesi ise ordunun müteaddit kıt'aları içinde küme, küme dağıtılmış ve hizmetleri ile müştâgil bulunuyor idi.

Tafsilâtı tarihce mazbut bulunduğu üzere Girid'in fethi Hanya kalesinin şimal-i garbisinde bulunan Todoron adlı müstahkem adacığın 26 Rebiülâhîr 1055 tarihinde vukûa gelen zaptı ile başladı ve 8 cümadülulâ 1080 tarihinde ordunun —bir asr-ı rub'u imtidâdınca imâliyle uğraştığı zafer çelengini bitirmiş ve ak alınca takarak galibiyet şenlikleriyle— Kandıye kalesi içine girdiği güne kadar sürmüştür.

Bu yirmi beş senelik müddet içinde sıra ile :

1— Hanya kalesi, 2— Bu kalenin mülhakatı, 3— Resmo kalesi, 4— Bunun da mülhakatı, 5— Kandıye kalesinin yalnız mülhakatı, 6— İstiye ve Yere Patra kaleleri ve mülhakatı ve sonunda 7— o meşhur Kandıye kalesinin kendisi feth ve zapt olunmuştu.

Garpteki bir ucundan itibaren şarka doğru bir istikamette fethine başlanılan Adanın, Hanya kalesi ile mülhakatı ve Resmo kalesi ile bunun da mülhakatı zaptolunduktan sonra Kandıye kalesine sıra geliyor idi. Bu kale ise öbürlerine kıyas olunamaz idi. Burası Adanın merkezi olmakla öbür kalelerden defalarca daha büyük, daha musanna ve zamanın en dehşetli ve mükemmel vâsıtalarıyla mücehhez ve iki kat siper, iki kat mâni anâsır-ı esâsiyesi üzerine müessir istikkâmat-ı cesîmeden bulunduğundan muhasara için defalarca istikşâflar yapıldı, müteaddit harp şûrâları akd olundu, uzun uzadıya müzâkereler oldu, arız ü amîk düşünüldü. Azîm istihzârlar görüldü, dağlar üzerinde yeniden yollar açıldı, ve daha bir çok şeyler yok iken var edildi. Velhâsıl muhasarayı güçleştirecek her bir müşkülün zuhuruna meydan verilmemek için bir çok tedbirler yapıldı.

O tedbirlerden bu mebhaste beyânı lâzım gelen biri şu idi yâni, Res-

[1] Bir mürşid hilâfet pâyesini ihrâz ettikten sonra halife olur ve o zaman seyr-i sülûkünü itmâm etmiş olan ve ehliyeti görülen bir dervişe mürşidlik tevcih edilir. Horasânî-zâde dahi kafilesiyle beraber gideceği yerde bir de bektâşılığı tesis edecek olduğundan mürşid nasb ve tayin edebilmek için hilâfet pâyesini hâiz bulunmak lâzım gelirdi. Her halife mürşidlik verebilir. Halife mesnedi ise ancak Pir-Evi postunda mürşid bulunan zattan tevcih olunur.

[2] Sırasında görüleceği üzere Girid fâtipleri Gazî Hüseyin ve Köprülü-zâde Fâzî Ahmed Paşalar bu zatı ciddî bir muhabbetle sever ve kendisine hürmet ederler idi.

mo mülhakatından sonra en önce doğrudan doğruya Kandiye kalesinin muhasarasına değil, mülhakatının zaptına teşebbüs olunmak ve bu suretle oralarda bulunan Venediklilerin kuvvetlerini imha ile Venediklileri yalnız Kandiye kalesi içinde münhasır bırakmak ve ondan sonra muhasara tazyikatına başlamaktan ibâret bulundu. Bununla beraber Venediklilerin mülhakattaki kıtalarına imdâd için huruc hareketlerini men için aynı zamanda kale dahi muhasara altına alınmış olacak idi. Bu tedbir yapıldı ve kuvveden füle çıkarıldı. Ordunun büyük bir kısmı Kandiye'yi muhasara ve kalanı mülhakâtı zapt etmek üzere Resmo'dan hareket etti.

Muhasaraya memur kıt'alar 12 cumadélâhire 1057 pazartesi gününde kaleyi çevre sarmış, mülhakata giden yolları kesmiş ve bu tarih Kandiye muhasarasının birinci günü olmuştur.

Mülhakâtı zapt etmeğe giden kıt'alar Kandiye'nin Pedyâ kasteli kazâsının arazisi içinde bulunurken garp ve cenub-ı garbî cihetlerinde açılan yerlerde tevakkuf ederek çadırlar kurdu, orasını muvakkat bir ordugâh yaptı ve oradan sevkîyât yaparak kalan yerlerin zaptına devam etti.

1058 senesinin ilk aylarına kadar oralarda bulunan Venediklilerin kuvvetleri imha olundu ve mülhakatın kâffesi elde edilmiş oldu. Ondan sonra bu kıt'alar dahi birleşerek hepsi Kandiye'ye geldi ve böylelikle umum ordu Kandiye etrafında toplanmış olup muhasara ile savaşmada kaldı. Bundan böyle Girid adası bir ucundan öbürüne kadar feth olunmuş ve yalnız Kandiye kalesi Venediklilerin elinde bulunuyor idi.

Horasânî-zâde'ye ve kafilisine gelince :

Hanya ve Resmo kaleleri ve ikisinin de mülhakâtı feth olunduğunda kafilisiyle beraber orduda bulunmuş ve bütün harekâta iştirâk etmiş, vazifesini yapmış idi. Ondan sonra, yukarıda yazıldığı üzere, ordu Resmo'dan hareketle bir kısmı Kandiye'yi muhasara ve kalanı mülhakâtı zapt etmeğe gittiğinde bu zat, kafilisinden dörtte birini muhasaraya giden kıtalara terfik etti ve kalanlarını kendi maiyetinde alıkoyup mülhakatın zaptına giden kıtalara yoldaş oldu.

Ne zaman ki Pedyâ kasteli kazâsında muvakkat ordugâh kuruldu ve buradan sevkîyata devam olundu. O dahi kendisi bu ordugâhta kaldı ve kafilisinin bir kısmını sevkîyata terfik etmişti. Ondan sonra buralarda az çok bir müddet kalınacağını görmüş, anlamış olmakla Pedyâ kasteli garbindeki Voni adlı mâmur bir köyde muvakkat bir dergâh küşâd ederek tarikatın âyinini icrâyâ başladı (27 safer 1057) [3].

[3] Voni köyü bu münasebetle Türkler nezdinde, «Dedeler köyü» ismiyle mârûf olmuş ve mahkeme-i şer'iyeye sicillerinde ve hükümetin kayıtlarında bu isim istimal olunagelmıştır.

Bir sene kadar bu dergâhta kalmış ve mülhakatın zaptına giden kıt'alar işlerini bitirip o muvakkat ordugâhı ilga ile Kandiyeye geirmek üzere hareket ettikte kendisi dahi muvakkat dergâhını bıraktı ve kafilesini alıp kıt'alar ile beraber Kandiyeye muhasarası ordugâhına geldi (25 safer 1058).

Başka bir kayda göre Dedeler köyü dergâhı büsbütün tahliye ve terk olunmamıştır. Orada bir kaç derviş bırakılmış ve onlar orada çerag uyan-dırıp âyin yapmakla işigal etmiştir.

Hakikat-i hâl de bu merkezde olmak lâzım gelir. İleride yazılacağı üzere Voni-Dedeler köyü'nün mukataası ferman ile Horasanlı dergâhına temlik edilmesi ve dergâhın o köyde şimdiye kadar bir çok malları ve bâhusus «Eski dergâh» adıyla bilinen bir müessesesi dahi bulunması buna şehâdet eder. Mehazların bundan bahsetmemesi, fazla tafsilât verilmek istenilmediğinden ileri gelmiş olsa gerek.

Tafsilâtı mazbût bulunduğu üzere muhasara ,başladığı günden 1059 senesinin sonuna kadar geçen iki küçük sene içinde pek mütebâyin saf-halar gösterdi :

Bir taraftan kalenin dış tabyaları feth olunup hendek kenarına ya-naşıldı ve öbür taraftan devletin büyükleri arasında hüküm süren geçim-sizlik yüzünden ordu ifsâd olunarak nizam ve intizamdan çıktı; zâbitler, neferler itaatsizliğe, serkeşliğe başladı; hattâ isyan bile ederek birbiriyle tutuştu, kanlı müsâdemeler yapıldı ve bir çok telefât da verilmiş oldu.

Bu felâket ordunun muhasarayı ref'ile Resmo kalesine ric'at etmesi gibi müessif bir netice vermeğe pek az bir şey kalmış iken serdâr-ı ekrem Gazi Hüseyin Paşa büyük bir fetanetle idare-i maslahat ederek bunun önünü alabildi hem de istikbali uzun uzadıya düşündü ve sonunda orduya kuvvetli ve dâimî bir istinad hattı vücûda getirmek için mahsûr kalenin dört kilometre cenubundaki hâkim tepelerden birinde bir kale inşa et-meğe karar verdi ve keyfiyeti devlete bildirdi. Devlet bunu musîb gördü ve bunun üzerine münasip bir yer intihap olundu. Mühendisler plânları çizdi ve inşaâta başlanıldı (25 rebiülevvel 1060).

Günde on binden ziyade insanlar bu işe çalıştı ve kale altı ayda vü-cûda getirildi. Hattâ ramazan bayramı namazı aynı zamanda kale içinde inşa olunmuş câmiide edâ olundu. Bu kale en önce «Yeni kale» ve bir zaman sonra «İnadiye kalesi» adını almış ve o adıyla zebân-zed olup git-miştir.

Serdâr-ı ekrem Horasânî-zâde'yi müstesnâ bir muhabbetle sever, soh-betine can verir ve her dâim yanında bulundurur idi ve hattâ yakın ve

uzak bir yere gideceğinde refakatine alır ve «heminân» olarak giderler idi^[4].

Bu sebepten kalenin inşasıyla uğraşıldığı esnâda, bir gün musâhabet ederlerken kendi masrafiyla bir dergâh yapmak ve kendisine teberru etmek istediğini ve bunun için bir yer intihap etmesini söyledi.

O dahi yapılmakta olan kalenin bulunduğu tepenin şimalî eteğinde Kandiye'ye akıp giden suyun yolu yanı başında bir yer intihap etti, gösterdi ve inşâata başlandı.

Kandiye kalesi Adanın mülkî ve askerî merkezi olacak olduğundan dergâh dahi o münâsebetle âdi bir bina değil muazzam bir müessese olarak vücûda getirilmiş oldu ve 1060 senesinin ramazanı sonlarında güşâdı icrâ olundu yâni post serildi, Horasânî-zâde'nin kendisi posta geçti, çerağlar uyarıldı ve âyin yapıldı.

Gazi Hüseyin Paşa'nın hayrâtı olan bu müessese^[5] bu gün «Horasanlı Dergâhı» adıyla bilinen dergâhtır ki bütün azameti, umranı, servet ve sâ mânâ ve cennet-âsâ letâfeti ile hâlâ yerinde duruyor.

Dergâhın vakıfnâmesi hükmünde olan ve Kandiye mahkeme-i şeriyesi sicillerinde mukayyet ve musaddak bulunan vesika-i resmiye evâsıt-ı cümâdelâhîre 1060 tarihli bir nişanlı emirdir ki ordugâhta yazılmış ve nihâyetinde asker kumandanları ve daha bir ikisi «şühûdü'l-hâl» unvânı altında imza etmişlerdir. Şöyle ki :

Vezir Hasan Paşa, vezir Kenan Paşa, Vezir Süleyman Paşa, serdâr ve sipehsâlâr-ı sefer-i Girid vezir Hüseyin Paşa (ki Gazi Hüseyin Paşa'nın kendisidir), Hanya defterdarı ve Girid ceziresi muharriri Mehmed Paşa (Sofu Mehmed Paşa'dır) ve sonunda ordu-yı hümâyûn kadısı Ramazan Efendi.

Bu nişanlı emir isdâr olunduktan sonra alelusûl Bâb-ı saltanata bildirilmiş ve oraca kabûl ve tasdik muâmelesini görüp kesb-i resmiyet etmiştir. Muhteviyâtı «fukara-yı beктаşiye» kfilesinin orduya olan hizmetleri ve Voni karyesinin dergâha vakf olunduğu ve daha bir takım şartlardan ibarettir.

İşte Bektaşî tarikatini Girid adasına getiren Horasânî-zâde Mevlânâ Derviş Ali Dede'nin kfilesiyle nasıl geldiği ve tarikatın adada inkişaf ve intişarına merkezî bir ocak olmuş olan Horasanlı Dergâhı'nın nasıl te'sîs olunduğu yazıldıktan sonra, tesisten bugüne kadar geçen üç asra yakın

[4] Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa dahi bu zâtı sever ve ona hürmet ederdi; hattâ, ileride görüleceği üzere, Kandiye'den mufâratında kendisiyle vedâlaşmak için dergâha gitmiş idi.

[5] Resmî bir vesikada ve daha bâzı kayıtlarda dergâh «Hüseyin Paşa Tekkesi» diye mukayyed bulunup bu, kendi hayrâtı olduğundan ileri geliyor.

bir müddetin nasıl geçtiği ve ne neticeler elde edildiği cihetleri kalıyor. Bu bahse girilmeden bu mesele ile münâsebeti olan daha bir iki kaydın yürütülmesi lâzım geliyor.

Bektaşî tarikatının Girid'de intişârı Girid fethiyle alâkadar bulunduğ u ve bu sebepten maddeyi araştırmak için fethe giden orduyu tâkibe mecburiyet bulunduğu makalenin başlangıcında yazılmıştı. Şimdi o mecburiyet hitâm bulmuş ve bundan böyle orduyu işi başında terk edip yalnız kalacağız ve tetebbuumuz —yukarıda yazıldığı vechile— tesisten sonra geçen devrelere münhasır kalacaktır.

Bununla beraber şuracıkta ordunun tâkîp ettiği işin hitâmına dâir müemelen bir iki fıkra tezyil edelim ve diyelim ki :

Girid fethi tarihinde tafsîl olunduğ u üzre inşâ olunan Yeni kale —İnadiye kalesi— hakikaten orduya sarsılmaz bir istinad hattı, zapt olunmaz bir tahassun yeri, hâsılı her cihetce emin ve müstahkem bir üs-sülhareke olmuş ve ondan sonra muhâsaraya devâm olunmuş ve devletin büyükleri arasındaki keşmekeşler sebebinden muhâsara uzadıkça uzamış ve sonunda Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa —o kıymeti takdir olunamıyan kumandan ve diplomat— hızır gibi yetişerek muhâsaraya hitâm vermiş ve Kandıye kalesini feth ü zapt etmiş ve o günden beri Girid adası Türkiye eyâletleri sırasına geçip o da bir eyâlet olmuştur.

Kezâlik dergâhın te'sisinden sonra «fukara-yı bektâşiye» kafilesi dahi orduda olan hizmetini terk etmemiş, fethin gününe kadar müterteb vazîfesi başında bulunmuştu. Zâten Girid'e geldiğ i gündenberi ordudan ayrılmayıp bütün hareketlerde beraber bulunmuş ve muhârebelere iştirâk etmiş, hattâ bir çoğ unu da şehid vermiş idi.

Hiç biri maddî mükâfât beklemeden hayatlarını millet uğruna vakf u fedâ etmiş olan o muhterem şehidlerden bâzılarının makamları bilinmiş ve bugün her biri sâhibinin ismiyle marûf birer ziyaretgâh olarak muhâfaza olunmaktadır ve onlar da şunlardır :

Gazi Mustafa — Şehadeti, Hanya muhasarasında. Makamı, Hanya kalesinin yirmi dakika cenubunda.

Gazi Barbuş — Şehadeti, Hanya muhasarasında. Makamı, Hanya kalesinin yirmi dakika cenubunda.

Gazi Câfer — Şehadeti, Suda muhasarasında. Makamı, Suda adacığının kale kapısı yanı başında. Bunların üçü kardeş olup, Avlonya kasabasından idiler.

Hazret-i Evliya (Ali Evliya) — Şehadeti Resmo muhasarasında. Makamı, Resmo kalesinin yirmi dakika cenub-ı şarkisinde.

Emir Sultan (Ali Emîr) — Şehadeti Kandiye mülhakatı muharebelerinde. Makamı, İstiye ve Yerepetra kaleleri arasındaki Defni köyünün garbında.

2— Tesisten bugüne kadar

Bektaşî tarikatının Girid'de birinci ve en mühim ocağı, Horasanlı Dergâhı olmuştu. Sırasında, yazılacağı üzere, bir zaman sonra daha birkaçı te'sis olunmuş ise de hiç biri bu birincisinin mevkiini tutamamıştı.

Bununla beraber onlar da tesislerinden bu son günlere kadar muhafaza-i mevcudiyet etmiş ve tarikatın neşr ü tâtîminde büyük hizmetler görmüştü.

Horasanlı Dergâhı, muazzam ve mutantan bir müessese olarak vücûda getirilmiş ve bir iki inkılâba uğramakla beraber üç asra yakın bir müddetçe yaşamış ve bu son senede (1342) o azamet ve tantana içinde bulunurken hayatına kasd edilmiş, yâni mübâdele-i ahâli felâket-i azimesinde sâir islâm eserleri gibi o dahi öbür dergâhlar ile beraber fenâyâ mahkûm olmuştu.

Bu dergâh daha ilk senelerinde terakkiye başlamış ve zaman geçtikçe öyle bir teâliye mazhar olmuş idi ki sıyt u şöhreti her tarafa yayılmış ve binnetice Türkiye'nin sâir bektâşî ocaklarından hiçbiri Girid adasının Horasanlı Dergâhını işitmeyen kalmamış ve makamât-ı âliyenin ziyaretine çıkan seyyah dervişlerden kezâlik hiçbiri Horasanlı Dergâhına uğramamak mümkün değil idi. Bu sebepten Girid adası tarikatın müntesipleri arasında, «Küçük Horasan» adıyla yâd oluna gelmiş idi.

Velhasıl «Horasanlı Dergâhı» evvel ve âhır tesis olanların birincisi ve en mühimi olmakla, tahriri istenilen bektâşî tarikatının Girid'de intişârının tesbiti için bu dergâhın te'sisinden başlanılıp geçirdiği hayatın safahatı ve dolayısıyla tarikata olan hizmetleri araştırılacak ve ondan sonra öbürlere dahi bakılacaktır.

(Horasanlı Dergâhı) tesis olunduğu 1060 tarihinden bugünkü 1342 senesine kadar geçen iki yüz seksen iki sene içinde üç inkılâb geçirmişti. Bu inkılâbları birbirinden ayıran fâsılalar iki defa baştan başa harâbe olmasıdır. Her defasında bir zat meydana çıkıp müesseseyi yeniden inşâ ederek tekrar vücûda getirmiş, evvelki gibi şenlendirmiş ve tarikatın âyiniyi ihyâ ve idâme etmiş oldu. O zâtlar bir müessis hükmünde olmakla isimlerinin inkılâb devrelerine verilmesi münâsip görülmüştür.

Birinci devre — Horasânî-zâde Derviş Ali Dede devresidir (1060 - 1122)

İkinci devre — Horasânî-zâde şeyh Mehmed devresidir (1123 - 1225)

Üçüncü devre — Horasânî Derviş Ali Baba devresidir (1226 - 1342)

Öbür dergâhların tesisi üçüncü devre esnasında vukua gelmiştir.

Birinci Devre

Horasâni-zâde Derviş Ali Dede Devresi (1060 - 1122)

Bu devrenin ismine izâfe olunduğu zat, «Fukara-yı bektâşiye» kafilésinin başında gördüğümüz Horasâni-zâde Mevlânâ Derviş Ali Dede'nin kendisidir. Dergâh'ta ilk serilen posta oturmuş ve yirmi iki sene kadar mürsidlik sürmüştü. Bu müddete âit vesikaların verdikleri mâlûmâta göre :

Dergâh şaşaalı bir şenlik ile küşâd edildi «Fukara-yı bektâşiye» kafilésinden yirmi otuz derviş ayrılıp dergâha alındı ve gelip gidecek ve konacak canların hizmetlerine tâyin olundu. Etraftaki tarla ve bahçeleri zer' ü îmarına bakıldı. Velhasıl feyz ü umrânın her hazırlığı görülmüş ve bu suretle parlak bir istikbâlin esbâbı temin olunmuş oldu.

Ordunun üssülharekesi o devirde Yeni kale (Înâdiye kalesi) ve Bursa köyü ile yeni teessüs etmekte olan Yurt-yeri^[6] mâmûresi o civarda bulunmakla her dâim gelenler gidenler olur ve bu dahi ortalığın şenliğini bir kat daha artırır idi.

Paşa, Girid fethini itmâm eden Kandiye kalesini feth ettikten sonra

[6] Türkler Girid adasının altın madeni ile meşhur ve Venediklilerin servetlerini câmi bir hazine olduğunu eskiden beri işitmiş, bilmiş olduğundan, Girid fethi ordusu İstanbul'dan mufâratat ederken bazıları kendi arzularıyla gemilere binip Girid'e gelmişler idi. Ondandır ordunun büyük muvaffakiyetleri işitildikde bu gibi gönüllüler donanma gemileri buldukça biner gelirler idi. Bunlardan az bir miktarı feth olunan yerlerde kahr ve en çoğu ordunun peşinden ayrılmıyarak beraberce giderler ve konacağı yerde konarlar ve bâzen civardaki köylere kadar yayılırlar idi. Yeni-kale inşâ olunurken bunların dahi —lâzımandanlık tarafından gösterilen civarlarda ve inşâât nâzırının nezâreti altında— evler yapıp ikâmet etmelerine emir verildi. Hattâ bu gibileri her geldikçe aynı emir üzerine hareket etmeğe mecbur tutuldu. Bu suretle bir kasaba yavaş yavaş teşekkül etmeğe başladı ve Kandiye'nin fethine kadar geçen, yirmi sene zarfında mükemmel bir mâmûre olmuş oldu. O kadar mükemmel ki murabbalar üzerine çizilmiş muntazam taksimatın, büyüklüğünü manzara-ı umumiyesini gösteren ve o esnâlarda yapılmış olan bir iki levhâ Venedik kütüphanelerinde bulunmamış olsa idi mümkün değil hiç bir kimse tarafından inanılmayacaktı, böyle bir şey Türklere yakıştırılmıyacaktı ve sonunda bundan haber veren kayıtlar riâyât görmeyip masal diye telakki olunacak ve bir tarafa atılacaklar idi. Bütün tarihlerimizin bütün müteharrirlerimizin külliyyen meçhûlü kalmış olan bu büyük Türk eserini meydana çıkarmak ve mefharetlerimizin tarihine zamm etmek için ardi arası kesilmeksizin iki buçuk sene Fâtih ordu evlâdlarından İskender Efendi-oğlu Hüseyin Hâki Efendi'nin muâvenetiyle oralarda taharriyat ile uğraştım, birçok şeyler zapt ettim. Krokiler, haritalar çizdim hattâ casusum diye Yunan zabıtasının işkenceli tazyikatına dahi duçar oldum. Sonunda *Yurt-yeri mamûresi* eseri vücut buldu ve bu dahi «*Girid millî taharrileri*» külliyyâtının bir cildini teşkil etti.

adanın mülkî ve askerî teşkilâtı ve Kandiye kalesinin muhasarada tahrip edilen mevzilerinin yeniden inşası gibi iki büyük işin rüyet ve tesviyesine baktı. Sekiz ay bunlar ile uğraştı ve 1081 muharreminin onunda eski âdet olduğu üzere aşûrenin tevziyle beraber hareket olunacağını ilân etti.

Hareketin mukaddemki gününde —Girid vâliliğine tayin etmiş olduğu— Ankebut Ahmed Paşa'yı maiyetlerine alıp tophaneyeye ve oradan dergâha gitti, Dede ile vedâlaştı.

Ali Nüzhet, *Makale-i muhârike-i Kandiye* eserinde buralarını şu yolda yazıyor.

«Çün vezîriâzam topların nakli tedarikin görüp müheyya kıldı. Ulûm-ı zâhire ve bâtında bir imâm-ı hümâm ve bir mürşid-i vâcibü'l-ih-tirâm olan Horasânî-zâde Mevlânâ Derviş Ali Dede hazretlerinin ziyâretiyle teberrük kasdın kılmış olmağın sâbika serdâr-ı ekrem Ankebut Ahmed Paşa ile maan vakt-i zuhra karîb bir anda Tophane'den hareket ve Bursa semtine doğru sevk-i licâm birle Kemer Tekyesine azîmet buyurdular[7].

Ol âsitâne-i mübârekede dahi vakt-i asra değin kalıp Mevlâna-yı müşârünileyh ile hem-meclis-i mukarebet ve dem-güzâr-ı ülfet ü musâhabet olduktan sonra vedâ ve duâ merâsimin kılıp müfârakat buyurdular.

Gerek muvâsalat gerek mufârakatta ziyî-i sûfide teber ber-dûş ve tac ü hırka-pûş yirmiden müteceviz dervîşân-ı ehl-i mengûş tefâvüt-ı derecât-ı sülûk üzere makamlı makamına mürettep durup saf bağlayup hakka ki kemâl-i ihtirâm ve gayet-i ikrâm ile teşyi edip arz-ı isti'zâm eylediler.

Ol sahib-devlet takayyüd-i bisyâr ile sâhib-i iştihâr bir vezir-i kâr-güzâr olmağın bu defa dahi Tophane'den ubûr birle topların esbâb-ı naklinden âsûde-dil olup derûn-ı kaleye muâvedet buyurdular».

Fâzıl Ahmed Paşa'nın bu muâmelesi Horasânî-zâde'nin kadr ü me-ziyetini bildirir birer vesika hükmündedir. Zâten —ileride görüleceği üzere— beraberinde bulunan küçük birâderi Hasan Dede'nin iki kölesi ve iki cariyesi olması, o iki kardeşin kibarâne bir hayat geçirmekte olduğuna delâlet eder ve aynı zamanda «vâsıl ilâ'llâh» olmak için sefâlet içinde yaşamak lâzım geldiği itikadında bulunan bedbahtlardan olmadıklarını anlatır.

1082 senesinin ortalarına kadar mürşidlik sürmüş ve ondan sonra evvelden beri yanında bulunan küçük birâderi Hasan Dede'yi yerine tayin ederek kendisi inzivâya çekilmiş ve az bir zaman sonra aynı sene

[7] Horasanlı Dergâhı bir iki yerde (Kemer Tekkesi) nâmıyla mukayyet görülmüştü.

içinde Hak'ka yürümüştü^[8].

İkinci Mürşid Horasânî-zâde Hasan Dede, posta geçmesiyle beraber kendi nefsi için emvâl-i dünya ile iştigali kesmiş ve yalnız tarikatın icrâ-yı erkânına, neşr ü tâtîmine ve dergâhın feyz ü umrânına hasr-ı vücud etmişti. Bu sebepten posta geçtiği senede uzak bir köyde bulunan bir mülkünü satmış ve bedeliyle dergâha yakın başka birisini alıp teberru etmişti. Kezâlik Kandiye mahkeme-i şer'iyesine bizzat giderek kendi abd-i memlûkleri olan Mehmed isminde bir Macar kölesini, Fatma isminde bir Rus câriyesini ve İbrahim nâmında bir Rus kölesini dahi i'tak eylemişti.

İki buçuk seneden ziyade bir müddetçe mürşidlik sürdükten sonra 1085 senesinin ilk aylarında Gülboy isminde Gürcü bir câriye-i müstefreşesinden mütevellid Mehmed isminde küçük bir evlâd bırakıp Hakk'a yürümüştü^[9].

«Fukara-yı beктаşiye» kfilesinin alemdârı Derviş Ahmed dahi aynı ayda göçmüştü^[10].

Eldeki vesikaların muhteviyatından istinbat olunacağına göre birinci devrenin imtidadınca dergâh mütemâdi bir feyz u umrân içinde yaşaseyr-i sülûkünü itmâm ve ehliyet kesb etmiş olanlardan intihâp ile Pîr-Evi'ne ihbâr-ı keyfiyet ile yenisi celb olunur ve yahut usûl ü erkân üzere seyr-i sülûkünü itmâm ve ehliyet kesb etmiş olanlardan intihâp ile Pîr-Evi'ne bildirilir ve icâzetnâmesi celb edilir idi. Her iki sûrette dahi intihap ve icâzet keyfiyetleri mahkeme-i şer'iyeye vâsıtasıyla Bâb-ı saltanata ihbâr edilir ve fermân-ı mahsus ile posta tayin olunurdu. Kandiye mahkeme-i şer'iyesinin sicillerinde bunlardan birçoğunun sûretleri mukayyet bulunuyordu.

Birinci devre esnasında posta geçen mürşidlerden biri «Hacı Bektaş

[8] Mezar taşında intikal tarihi olmak üzere gösterilen 1083 yanlıştır. Eldeki resmî vesikalar bunu anlatıyor. Zaten mezar taşı o tarihe âit bir eskilik ibraz etmiyor. Bunun üçüncü devreye müteallik ve türbenin inşasında yapılmış olduğu şüphesizdir. Ve o halde o tarih rakamının kuru bir nakil üzerine atılmış olduğu anlaşılıyor.

[9] Sırasında görüleceği üzere bu çocuk muahharen mürşid olarak gelecek ve harab olmuş olan Horasanlı Dergâh'ın heyet-i asliyesine ircâ ile yeniden inşâ ve ihyâ etmiş olacaktır.

[10] Bu zat esnâ-yı harpte sancağını mahallinde rekzeder, sonra ordunun efrâdına su dağıtmak hizmetini görür idi. Hattâ bu sebepten «Saka Baba» ünvanını almış ve pek muhterem bir ziyaretgâh tanınmış olan makamı da o ünvan ile mârûf ve zebân-zed olmuştur. Nakliyat-ı mütevatireye göre gürbüz bir kahraman olup gayet gür bir sadâya mâlik idi. Sakayı arkasına alır ve müteaddit bardakları ile donatılıp muhârip efrâd arasında ve ordugâh içinde dolaşır ve «İbadullah! Sebîlullah! Selâmullah alâ rûhü'l-Hüseyn! Lânetullah alâ kâtilü'l-Hüseyn!» na'ralarını heybetli akisler ile etrâfa işittirir idi.

oğullarından Mehmed Dede bin İvaz» nâmında olup Pîr-Evi'nden intihap ve 16 şevval 1111 tarihli ferman ile tâyin olunarak gelmişti.

Bu devreye âit vesikaların verdikleri mâlûmatın en mühim ve kayda şâyân görülen kısımları bunlardan ibarettir. Şimdi o devrenin hitama ermiş olduğunu haber veren bir vesikanın muhteviyatına bakalım.

Bu vesika, Kandiye mahkeme-i şer'iyyesinin sicillerinden yirmi altıncı cildinde mukayyet bulunan 14 safer 1122 tarihli bir dâvâ zabtnâmesidir. Muhteviyâtını mutâlea eden taaccüb eder, hayretler içinde kalır; çünkü şimdiye kadar etrafına nurlar saçan bir feyz ü umrân içinde bilinmiş belenmiş olan (Horasanlı Dergâhı)'nı birden bire bomboş bir harâbe, ıssız bir virâne halinde görür ve âdetâ inanmak istemez gibi bir tereddüt içine düşer kalır. Hâlbuki hakikat-i hal ondan ibarettir.

Vesika diyor ki : Hatice ve Sâliha adlı iki kadın dergâha uğramış lâkin orası «tenha ve hâli» bir yer olmağla korkmuş ve Yeni-kaleye (İnâdiye kalesine) gitmeğe karar vermişler. Gurup vaktinde yolda giderlerken Yusuf, Mehmed, İbrahim ve başka bir Mehmed isimlerinde dört şakî karşılarına çıkmış, onları yakalayıp yollarından çevirmiş ve dergâha götürüp geceleyin tasarruf etmişlerdir.

İşte bu vesikadan anlaşılıyor ki o tarihte Dergâh bomboş bir halde bulunuyor idi ve aşağıda ikinci devrenin vesikalarından birincisi dahi Dergâh'ın yeniden inşa olunduğunu haber verdiğinden o esnadaki «tenha ve hâli» hâlimden başka bir de harap ve viran bir heyette dahi bulunduğu tebeyyün eder zâten öyle büyük ve umûmî bir müessesenin irtikâb edilen şenâate meydan verebilecek bir tenhâlıkta bulunması aynı zamanda ikâmete gayr-ı müsâid bir derecede harap da olduğunu zımnen anlatır.

Şu sırada bir sual îrâd edilecek. Bu harâbiyet nasıl ve ne zaman vukua geldi? Belli değildir. Yapılan tettebbullarda bunu sezdirebilecek en küçük bir iz bile bulunmamıştır. Her birinin vukuunda Adayı bir harabezâr haline ifrâg eden ihtilâllerden hiç biri o aralıkta vukua gelmemiştir. Kezâlik Ada'nın mazbut bulunan bir zelzele istatistiğinde o esnâlarda o derecede bir harabiyeti müntec bir zelzele olmamıştır. Ve o hâlde bunun şahsî hased, taassub gibi bir bed-hâhlığın ya doğrudan doğruya ve yahut dolayısıyla intâc veya icbâr ettiği bir terk ü ihmalden ileri gelmiş olduğuna zâhib olmağa mecburuz. Çünkü bu makalenin tahrîrine me haz olmuş olan, *Horasanlı Dergâhı Tarihi*'nde eldeki vesikaların muhteviyâtına dâir kayd olunan tettebbuâtta tebeyyün ettiği üzere Dergâh bir kaç defa mahkeme-i şer'iyyenin, hükûmetin nefsânî taarruzlarına, muahharen hakikatî meydana çıkmış isnâdât ve azviyâtına uğramıştı.

İkinci Devre

Horasâni-zâde şeyh Mehmed Devresi (1123 - 1225)

Dergâhın birinci devresine hitâm veren harâbiyet bir dâvâ zabıtnâmesi vâsıtasıyla mâlûm olduğu gibi, ikinci devresini küşâd eden ikinci inşasını dahi haber veren şey bir «berât-ı hümâyûn» dur ki, 27 ramazan 1123 tarihini câmi olup vaktin mürşidini azl ile yerine başka birisini tâyin eder ve başlangıcı şudur :

«Medine-i Kandiye hâricinde İnâdiye nâm mahalde vâki Horasâni-oğlu eşşeyh Mehmed nâm sâhibü'l-hayrın fukarâ ve misâfirin için binâ eylediği zâviyesinde zâviye-dâr olan...»

Bu şeyh Mehmed, birinci devrede görülen ikinci mürşid Hasan Dede'nin irtihâlinde bırakmış olduğu küçük Mehmed'dir. Vaktiyle Pîr-Evi'ne gidip ceddinin münselik bulunduğu tarıkaya sülûk ile Derviş olmuş ve alelusûl kat'-ı merâtib ederek mürşid pâyesine ermiş ondan sonra Kandiye'ye giderek Dergâhı yeniden ihyâ ile tarikatın icrâ-yı âyini ile neşrine devâm etmiştir.

Şeyhin Kandiye'ye ne zaman gittiği, mürşidliğinin müddeti ne vakit ve nerede irtihal ettiği cihetleri bilinmiyor. Kezâlik inşaatın kimin sarfıyla yapıldığı belli değildir. Yalnız inşaat ile alâkalı bir kayıt bulunuyor. Yâni :

Bir müddet sonra yapılan umûmî bir tâmirin —hükûmetin mimârı tarafından tanzim olunan— keşif defteri, mahkeme-i şer'iyeye sicillerinde mukayyed bulunmuş ve buna bakıldıkta Dergâh'ın bu ikinci inşasında ilk teessüsü zamanındaki büyüklüğünün mikyâsı muhafaza olunmuş olduğu görülüyor.

Bu ikinci devrenin imtidadınca Dergâh muhafaza-i mevcudiyet etmiş ve tarikatın neşrine devâm olunmuştur. Aralıkta şâyân-ı kayıd fevkalâde bir şey zuhûr etmemiştir. Yalnız çekimsizlik ve yahut başka sebeplerden bâzı bâzı şikâyetler, gürültüler, münâzaalar işitilir ve muahharen mahkeme-i şer'iyenin veya hükûmetin müdâhâlesiyle bertaraf olur idi.

İkinci devreye hâtime çeken son beş on sene dikkati câlib bir hal ile geçmiş olduğundan ona bir nazar edilecek ve ondan sonra üçüncüsüne geçilecektir.

Garip ve pek gariptir ki bu ikinci devre dahi harâbiyet ile kapanmıştır. Ve bu seferki harâbiyet dahi birincisi gibi ne zaman başladı, nasıl vukua geldi hiç bir vechile bilinmiyor. Hattâ böyle bir harâbiyetin vukuundan bile haber veren bir kayda tesâdüf olunmamıştır. Ve bu cihet

sırf nakliyât ile mâlûm olmuş ve şimdiki âsâr-ı inşâiye ve kitâbeler ile tahakkuk etmiştir.

İkinci devrenin evâhiri ile üçüncünün evâilini derk etmiş olan ehl-i irfan ve muhterem muhiblerden^[11] yapılan istizâhlar üzerine alınan malûmata göre Dergâh ikinci devrenin son on senelik bir müddetince kelimenin bütün mânâsıyla bir harâbe-zâr hâlinde olup bir insan bile barınabilmek için sağlam bir kısmı bulunmuyor idi. Yâni ortalık baykuşlara, örümceklere me'va olmuş bir viraneden ibâret idi. Yalnız müessis-i tarikat Horasânî-zâde'nin türbesinin mezar üstündeki kısmı duruyor ve öbürü büsbütün sukût etmişti.

Bu nakliyat sırf hakîkattir. Müesseseyi teşkil eden dâireler —aşağıda görüleceği üzere— üçüncü devrede yaşamış mâlûm zatlar tarafından bina olunmuştur. Şurası dahi istişhâd için kayda şâyândır ki Dergâh'ın bütün mezar taşları kezâlik üçüncü devreye âit tarihler gösteriyor.

Velhâsıl bugünkü binâların hiç biri ikinci devreye değil üçüncüye mütealliktir. Ve bu sûretle nakl olunan harâbiyet-i külliye âsâr-ı mevcûde ile teyyüd etmektedir.

Şimdi bahs olunan son harâbiyet zamânına âit olmak üzere ihtiyar muhiblerin nakl ettikleri rivâyeti dinleyelim :

Üçüncü devreyi küşâd eden. Bânî Ali Baba'nın^[12] vürûdundan tahminen on sene kadar evvel Süleyman Baba isminde bir zat, Horasanlı Sultan'ın^[13] kandilini uyarmak için Pîr-Evi'nden geldi. Dergâh, o esnâda bir virâneden ibaret olup barınmağa elverişli hiç bir yeri yoktu. Bu sebepten Süleyman Baba, yarısı harap türbe içinde mezarın yanı başında bir yer yaptı ve orada yatıp kalkar idi. Bir on sene kadar o hizmette bulundu ve ondan sonra irtihal etti (1225). O senenin ertesinde Bânî Ali Baba geldi ve Dergâh'ı güşâd etti.

Rivâyet bundan ibarettir. Sırasında beyan olunacağı vechile Derviş Ali Baba'nın manzûrum olmuş olan bir *mecmuası*'ndaki husûsî kayıtlardan malûm olduğuna göre, Süleyman Baba kendi pederidir. Horasan'ın Meşhed şehrinde bir Türkmen olup gördüğü mânevî bir işâret üzerine oğlu Derviş Ali'yi —küçük bir yaşta iken— alıp Anadolu'ya geçmiş ve Hazret-i Pîr'in âsitanesine gelip konmuş idi.

Mecmua bu kayıttan sonra babasının Kandiye'ye geldiğini ve gördü-

[11] Bektaşî tarikatına müntesip olanlara bektâşilerce verilen unvandır.

[12] Bu zat muhibler arasında «Bânî» unvânıyla mârûftur ve bu dahi müessisliğine bir şehâdetir.

[13] Horasânî-zâde Mevlânâ Derviş Ali Dede, muhibler arasında «Horasanlı Sultan» şöhretiyle yâd olunmaktadır.

ğü hizmeti yazıyor ki muhiblerin nakl ettikleri rivâyete tamâmiyle mutâbıktır.

İkinci devrenin beyân olunan son on senesi muhibler arasında «Süleyman Baba'nın türbedârlığı» diye mârúftur.

Rivâyetin tetimmesi olmak üzere şurası dahi söylenilmektedir :

Baba'nın ikameti imtidâd edeceği anlaşıldıkda, kışın takarrübü münâsebetiyle muhiblerin belli başlılarından bâzıları kendisine mürâcaat ederek ikâmete elverişli ufak bir dâire inşâ etmek istediklerini söylediler. Baba muvafakat etmedi. Onlar ısrar gösterdiler. Baba dahi o zaman tekliflerini kat'î bir sûrette reddetti. Sonunda Baba'nın muvâfakati üzerine türbenin sukût etmiş olan cephesinde tahtalardan iki kat bir perde çekildi, ve orası mahfûz bir ikametgâh şekline konuldu.

Baba irtihâline kadar orada yaşamış, kandil hizmetini görmüş ve her dâim muhibler ziyâretine gidip gelirler idi.

Üçüncü ve Son devre

Horasânî Derviş Ali Baba Devresi (1226 - 1342)

Bektaşılığın Girid'de en ziyade inkişâf u intişârı bu üçüncü devrede olmuştu. Devrenin tâ ilk senelerinden başlayıp ardı arası kesilmeksizin mütezâyid bir sûrette devâm etmiş ve sonunda mübâdele felâketinde o dahi postunu Girid'den kaldırıp almış götürmüştür.

Birinci ve ikinci devrelerin imtidâdınca yalnız bir tanecek bulunurken bu üçüncü devrede dört yenisi tesis edilmiş ve böylelikle Girid adası'nda tam beş aded beктаşi ocağı binlerce müntesipleriyle, tükenmek bilmiyen bir feyz ü bereket, nurlar saçan bir umrân u mes'adet içinde muhâfaza-i mevcûdiyetteymişti.

Bütün buraları Horasanlı Dergâhı'nın akabinde, tesisleri sırasınca birer birer araştırılacaktır.

Şimdi bahsimize devam edelim :

Horasanlı Dergâhı'nı üçüncü defa olarak tesis ve güşâd eden, Horasanî Derviş Ali Baba ikinci devrenin sonunda türbedarlığı görülen Türkmen Süleyman Baba'nın biricik oğludur. 1187 tarihinde Horasan'ın Meşhed şehrinde doğmuş ve küçük bir yaşta iken pederi Süleyman Baba, gördüğü mânevî bir işaret üzerine onu alıp Rûm diyarına geçmiş ve Hazret-i Pîr'in âsitânesine gelip ikamet etmişti.

Pederine tebaan tarikata girmiş ve usûl üzere seyr-i sülûk görmüş ve aynı zamanda tahsil-i ilme gayret ederek istidâdî sayesinde fazıl bir ehl-i

tarîk olmuş idi^[14]. Pederinin irtihâli senesi ertesinde icâzetnâmesini alıp Pîr-Evi'nden doğru Kandiye'ye geldi ve eşraftan Patnar-oğlu İbrahim Bey'in konağında misafir oldu (1226). Gelmesiyle beraber Dergâh'ın ih-yâsı esbâbına baktı ve büyük bir faaliyetle işin peşine düştü. Yukarıda yazılan husûsî *mecmuası*'ndaki kayıtlara göre —bizim de yetişmiş ve görmüş olduğumuz— Meydan-evi, kahve, ocağı, aşevi, atevi dâirelerini kendi masrafıyla inşâ etti.

İşin başlangıcında zengin muhibler inşaata yardım için aralarında iâne toplamağa teşebbüs ettiler. Baba bunu işidince redd ile kimseden para kabûl etmeyeceğini söyledi ve şimdilik kendisinin yapacağı evler ile iktifâ olunup bir an evvel Dergâh'ın küşâdı ile tarîkatın âyini icrâsı çaresine bakılacağını ve ileride her kim isterse lüzûmu görülen şeylerden birisini inşâ ile sâhibü'l-hayrât olabileceğini beyân etti.

Filvâki öyle oldu. Baba, mezkûr evleri itmâm ve levâzımı ihzâr ile tefriş ü tekmîl etti ve yerli muhiblerden on ikisini dahî iksâ ederek der-viş yapmış ve Dergâh'a alıkoymuş oldu. Ondan sonra kurban bayramı gününde muhibler ve sâir toplanarak kurbanlar kesildi, yemekler pişirilip ve dağıtıldı ve küşâd icrâ olundu. Akşamleyin dahi post serildi, çerağlar uyarıldı ve tarîkatın âyini yapıldı (10 zilhicce 1226).

Bir müddet sonra Baba, iki eser daha meydana getirdi. Dergâh'ın yol üzerindeki şark cephesinde bir çeşme ve Meydanevi'nin hemen ittisâ-

[14] Kendi kuyûdât-ı husûsîyesini, âsâr-ı kalemiyesini ve bâzı âsâr-ı müntaha-beyi ve sâireyi muhtevî bir *mecmuası* manzûrum olmuştu. Manzûm ve mensûr güzel parçalar yazmıştı.

Bu zat Arabî ve Fârisî'ye vâkıf olduğu gibi Pîr-Evi'nde bulunurken Arnavutlardan Arnavutça ve Rumca'yı öğrenip mükemmel tekellüm eder idi ve bu sebepten bâzıları kendisinin Arnavut olduğunu sanmışlar.

Kandiye'de mürşidliği zamânında Dûde-zâde âilesinden bir kız tezevvüc ederek birkaç evlâdı olmuştu.

Pederinin ve bir erkek ile bir dişi evlâdlarının mezar kitabelerini kendisi nazm etmiş ve şu birkaç beyit onlardandır :

Gülşen-i beктаşiden bir gül-i büyâ solup
Verdi fenâya teni rûhu ki bulmuş baka
Hazrete göçdü bir erkân-ı cihânda güher
Server-i abdal-ı Hâk yâni Süleyman Baba

★ =

Cihan bağında gülberk-i vücûdü
Açılmışken misâl-i verd-i handân
İçip vahdet meyın sâki elinden
Uçup can mürgü tenden kıldı tayrân

= ★

Gülñihal-i kâmeti bir serv-i bağ-ı nâz iken
Nâgehân bâd-i ecel soldurdu ol verd-i teri

linde bir câmi inşâ etti. Câmiin kapısı üzerindeki sülüs hattıyla yazılmış («Va'bid Rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yakîn») levhası kendi el yazısıdır ki bununla bir de hattathğı olduğu bilinmiştir.

Muhibler dahi Dergâh'ın umrân u tevsiine çok yardım etmişlerdir. Meselâ Mısır hidivi Mehmed Ali Paşa'nın mensublarından Kandiye Serâyânı —aslen Kavalalı— Seyyid Mustafa, câmiî'n önünde bir çeşme yaptı. Zevcesi Zeyneb Hanım, Horasanlı Sultan'ın mezârı üzerinde muallâ bir türbe vücûde getirdiği gibi, Dergâh'ın iki üç kilometre cenubunda, Maratiti adlı mevkide pek vâsi tarlalar dahi vakf etti. Kandiye defterdarı Derviş Ali Efendi, avlu ortasında müteaddit musluklu büyük bir çeşme yaptı. Patnar-oğlu İbrahim Bey, müessesenin ve bahçelerin etrafında çepçevre duvarlar kaldırıp ortalığı muhâfaza altına aldı. Daha bir çok muhibler inşâatta bulunduğu gibi tarla, zeytinlik, bahçe ve emsâli emlak dahi vakfeylediler.

Derviş Ali Baba, otuz üç sene mürşidlik etmiş ve 1259 senesinin zilhiccesinde Hakk'a yürümüştü. Meclislerinde bulunmuş musâhabelerini dinlemiş olan vakur ve ciddî adamlar, etvâr u harekâtındaki nezâketi, herkese güler yüzle mukabele etmesi gibi güzel hâllerini bir türlü bitiremiyorlar o kadar diyorlar ki hulûl-i ervâha kâ'il olanlar ilk müessis Horasânî-zâde Mevlânâ Ali Dede'nin kendisi olduğuna itikâd etmişlerdir.

Sözün kısası : Derviş Ali Baba, otuz üç senelik mürşidliği zamanında tam bin dörtyüz on yedi zükûr u inâsa nasîb vermiş ki bunlar her mürşid tarafından yetişen canların kaydı için tutulan *Defter*'de isim ve şöretleriyle intisabları tarihi ve ikametgâhlarıyla mukayyed bulunuyor. Bunlardan 285'i Kandiye kasabası, 744'ü Monofaç kazâsı ve kalan 385'i Hanya ve Resmo kasabalarıyla Kandiye mülhakatı sekenesidir. Şurası dahi şâyân-ı kayıddır ki muhtelif tarihlerde üç hıristiyana dahi telkîn-i islâm etmiş ve onlara ise birer sene sonra nasîp vermiştir.

Devrenin ilk senelerinde görülen faaliyet bir düziye giderek inkişaa ugramamış ve bu sâyede her cihette ve mütezâyid bir sûrette semereler elde edilmekte idi. Bu hâl Derviş Ali Baba'nın müddetince devâm ettiği gibi, irtihâlinden sonra —mübâdele felâketinin çekmiş olduğu hâtimeye kadar geçen müddetçe— dahi aynı yolda giderek istikametini değiştirmemişti.

Bu müddet zarfında post'a gelip geçen sekiz dokuz mürşidden ehl-i ilm ü fazîlet ve sâhib-i kadr ü meziyyet olanlar üç zâttır ki biri Manastırlı Hacı İslâm Baba (1283-1292) ve öbürü yine Manastırlı İbrahim Baba (1293-1298)'dir. Birincisi bir de musiki-şinâs ve ikincisi Fârisinin gavâmızına vâkıf bir fâzıl idi. İkisinin zamanında yetişen canlar bin üçyüzü mütecâvizdir.

O zatların üçüncüsü Safvet İlhâmî Baba'dır. Dergâh'ın yahut tarikatin ve daha doğrusu ikisinin de mânevîyeti ortalığa büyük ve âdeta hârika denilecek derecede bir tebeddül, bir terakki getirmeği kâd etmiş olmalı idi ve bu zatı posta yahut postu ona nasîb etmiş oldu.

O mânevîyetin ilhâmâtından olacaktır ki post açık bulunurken bütün muhiblerin fikri, akli pusulanın ibresi gibi bir noktaya döndü kaldı. Her ağızdan Safvet Bey ismi işitilmeğe başladı ve iki gün geçmedi ki Bey, kendisine tebliğ olunan dâvet-i umûmiyeye icâbete mecbûr oldu. Ve müteayyin zatlardan müteşekkil bir cemiyetle Dergâh'a geldi, post'a iclâs edildi ve kendisine biat olundu (1299). Ve o günlerde bir hey'et-i mahsûsa Pîr-evi'ne gönderilip icâzetnâmesi getirildi.

Safvet İlhâmî Baba, Kandiye esrâfından ilm ü terbiye, ahlâk-ı âliye, mâlûmât-ı hâriciye ve daha bir çok evsâf-ı mümtâze ile temeyyüz etmiş âlim ü fâzıl bir zât idi. Mürşidliği müddetince Dergâh'ın feyz ü bereketi, umrân u saâdeti, tarîkâta intisap muhabbeti en yüksek dereceye vâsıl olmuş idi. Bu zat Dergâh'ı hem arâzice hem de mebânice nısfı kadar tevsî etmiş ve birkaç bin can dahi kendisinden nasîb almıştır.

Bektaşiliğin Girid'de yüksek dereceye çıkması —makalenin nihâyetinde yazılacak netice mebhasinde kayd olunacağı üzere— bu zâtın mürşidliği zamânına müyesser olmuştur.

1322 senesinin nısfında ilm ü fazîletin müşahhası Dergâh ve tarîkâtin o meş'ale-i umrân u mes'adeti söndü gitti ve ona benzeri bir daha zuhûr etmedi^[15].

Üçüncü ve son devreye müebbeden hâtîme çekildiği 1342 senesine kadar geçen yirmi sene zarfında kayda şâyân bir şey var ise o da o müddetce mürşid unvânıyla postta bulunmuş olan bir ikisinin mârifetiyle bir yedi sekiz yüz muhibbin yetişmiş olmasıdır.

Horasanlı Dergâhı'nın geçirdiği ikiyüz seksen iki senelik hayâtının safahatından verilen malûmât-ı umûmiye kâfi görülüp bundan böyle öbür dergâhlara bakılacaktır.

MAĞARALI-KÖY DERGÂHI

Kandiye'nin on kilometre cenubunda «Yukta» ve Türklerce «Karadağ» denilen bir dağın garbî yamaclarında kezâlik Türkler arasında «Mağaralı-Köy» adıyla bilinen bir köy vardır.

[15] Biraktığı evlâdlardan Ali Râsîh Bey, peder-i mükerrerleri gibi mümtaz bir zât-ı âli-kadr olup Tıbbiye-i mülkiyemizin mâ-bihî'l-iftihârî olarak derecede hazâkatıyla nâmdâr bir tabiptir.

Elyevm Kahire-i Mısır'da ikâmet etmektedir.

Burada Horasanlı Dergâhı'nın üçüncü devresi iptidâlarında bir ikinci beктаşi dergâhı tesis olunmuştur (1237). Müessisi, köyün «Proya-zâde-ler» şöhretiyle mârûf büyük ve zengin bir âilesine mensup Mustafa Bey isminde bir zâttır.

Bu zât, Kandiye'de tahsîlini bitirdikten sonra köye çekilip âilesi yanında kaldı. Mâneviyâta merâkı olduğundan bir çok kitaplar celb ederek gece gündüz mutâlaa ile vaktini geçirir idi. Kendisiyle defalarca hem bezm olmuş olanların nakline göre, her dâim önünde bulundurduğu kitapların arasında Muhyiddin-i Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*'i, Câmî'nin *Ne-fâhatü'l-üins*'ü ve İsmail Hakkî'nin *Şerh-i Muhammediyye*'si de var idi. Hattâ bunlardan bir çok parçalar ezberinde olup sırası geldikçe irâd eder ve rûhi bir heyecan gösterir idi. İsmail Hakkî'nin şu ifâdesi onlardan biri idi: Yâni,

«Hakikatte muhakkikler yanında ferdâ ve imrûz yoktur. Ol rûza yâni rûz-i belâ'ya henüz şeb gelmemiştir. Ve sûfi hâlâ ol gün içindedir. Zirâ âlem-i melekût-ehline zamân u mekân ve leyl ü nehâr olmaz, bunlar âlem-i mülke ve ehl-i nâsûta göredir» (*Şerh-i Muhammediyye*, s. 114).

Güzel rahvânları da sever olduğundan dâimâ bir ikisini bulundurup besler ve zihnen yorulacağı vakit birisine binerek cevelânlar yapar idi. Şâyân-ı kayıddır ki, Horasanlı Dergâhı'na sık sık gider ve üçüncü devresinin küşâdını yapmış olan Horasânî Derviş Ali Baba ile görüşür, konuşur idi.

Mustafa Bey, yaz günlerinden birinde, emlâki arasında bulunan bahçelerin birinde «Kaynarca» ismiyle yâd olunan bir su menbaı yanı başında söğüd ağaçlarının gölgesinde birkaç kitabla yapılmış vakit geçirir iken uykusu geldi, uyudu ve bir rüyâ gördü, uyandı.

Bey, uyandığı sâatten beri değişmiş başka birisi olmuştu. Kendisinde bir tahavvül-ârız olmuş idi ki evvelce onu bilenler hayret ederler ve herkes bu hâline bir mânâ verir idi. Mutasavvıfların âsârını mutâlaaya olan inhimâki de hisolunacak derecede azalmıştı.

O tahavvülden çok zaman geçmedi ve bir gemiye binerek sefere çıktı. Antalya'nın Elmalı kasâbâsında Abdal Müsa Sultan âsitânesine gitti, oranın postunda bulunan mürşid Koca İbrahim Dede'ye intisâb etti ve bir Derviş Mustafa oldu.

Bir müddet orada kaldı, seyr-i sülûk gördü ve sonunda vatanına avdetle kendi mülkü içinde bir dergâh tesis ile tarikatını neşretmek üzere kendisine mürşidlik tevcih olundu ve mûtâd olan icâzetnâme de eline verildi. Mustafa Dede^[16] mürşidinden bir emir daha almış idi ve o dahi,

[16] Mustafa Baba'nın kendisidir, Dergâh'ın müessisi ve birinci mürşidi olmağla «Hırka Dede» ünvanını almış ve öyle mârûf olmuştur.

Hanya ve Resmo kasabalarında tarikatı neşr edecek dergâh bulunmadığından —kendi dergâhının işini gördükten sonra— oralara gidip birer şûbe te'sîs etmekten ibâret bulundu. Hattâ o kasabalarda bulunan muhiblere hitâben bir de mektup yazılıp hem buraları hem de bunun için Dede'ye tam Murahhasiyet verilmiş olduğu bildirildi.

Dede, 1236 senesinde avdet etti. Köyün en ferahlı ve nezâretli olan garbî kenarındaki konaklarının bir cihetini tefrik ile dergâh şekline koydu ve ertesi sene de küşâd etti. İki ay sonra Hanya ve Resmo kasabalarına gitti ve almış olduğu emri yerine getirdi. Buraları aşağıda Hanya ve Resmo dergâhları mebhasinde yazılacaktır. İşte Mağaralı-köy dergâhi da yazıldığı vech üzere te'sîs olundu ve Mustafa Dede kendisi post'a geçti. Otuz beş sene mürşidlik etti. Birkaç yüz tâlibe nasib verdi ve 1272 senesinde Hakk'a yürümüş oldu.

Tarikatın tarihi nokta-i nazarınca şurası kayda şâyân görülüyor ki Dede'nin mürşidliği esnâsında Engürü sancağındaki Kalender Veli Dergâhi'nin post-nişini Musa Dede misâfireten gelmiş ve o aralıkta Hakk'a yürümüştür.

Mezârı bugün Dergâh mezarlığında Dede'nin türbesi muvâcehesinde bulunuyor ve tarihi sudur : 1258.

Oğlu Ali Baba, kendisinden sonra posta geçecek olduğundan pederinin irtihâlınden evvel, kezâlik Antalya'da Elmalı'ya gitmiş, vaktin mürşidi Çallı Mustafa Dede'den nasib almış, seyr-i sülûk görmüş, ondan sonra mürşid olarak avdet etmiş ve pederinin irtihâlınde post'a oturmuş idi (1272).

Bu zât, ikinci mürşid olarak on dört sene postta bulunmuş, Dergâh'ı bir kat daha tevsî etmiş ve o dahi bir çok muhib yetiştirmiş oldu. 1286 tarihinde Mustafa ve Hayreddin adlı iki evlâd bırakıp dünyadan göçmüştür.

Vakıfnâme'deki şart-ı vâkıf hükmünce, büyük oğlu Mustafa Bey, yirmi dokuz yaşında iken Mustafa Baba oldu ve post'a geçti (1286).

Mağaralı-Köy Dergâhi'nin üçüncü mürşidi olan bu zât vaktiyle pederinden nasib almış, pederi gibi tahsîl görmüş ve ondan sonra husûsî muallimlerden dahi okuyup mâlûmât-ı ilmiyesini tevsî etmişti. Eski tâbîrce müşârü'l-benân bir zât-ı mümtâz idi, etvâr u muâmelâtını gören, meclisinde bulunup, musâhabesini dinleyen her bir ehl-i irfan, âdeta kendisine âşık olurdu. Edebi, terbiyesi, zarâfet ü nezâketi, nezâfet ü intizâma merâkı gaye derecesine yetmişti. Tarikatle münâsebeti, muhabbeti olmayanlar ile çok defa bir araya gelir, hem-bezm-i musâhabe olur ve kemâl-i hilm ü mülâyemetle, güler yüzle birçok münâkaşât-ı mezhebiye ve şu'îye geçirmiş ve nusûs-ı kâti'aya müstenid edille irâd ile hakikati —her ne

merkezde bulunursa bulunsun— beyândan ictinâb etmez idi^[17]. Kerem ü sehâveti dahi ahlâk-ı âliyesi nispetinde idi ve bunun üzerine sarıklı cübbeli efendilerin her tabakasından karınlarını doyurmak için dergâhına giderler ve Baba onlara daha çok iltifat ve fazla ikrâmlarda bulunur idi.

Mustafa Baba, yetmiş sekiz sene yaşamış, elli bir sene mürsidlik yapmış ve bine karib cânlara nasîb vermiş ve 1337 senesinin nısfında göçmüştür^[18].

Dergâh'ın postu *vakıfnâme* mücibince ekber evlâda âit olmakla, sıra, biraderi Hayreddin Bey'e geliyor idi. O ise Baba'nın rihletinde hâricte bulunmuş ve Harb-i umûmî'nin mümânaatı üzerine Girid'e gelmeği te'hîre mecbûr kalmıştı. «Mümânaatın refinde ise mübâdele kıyame-tinin nefiri de çalınmağa başlamış olduğundan gelmeğe lüzüm kalmamış ve bu sûretle Mağaralı-Köy Dergâhı da kapanıp gitmişti.

[17] Bu yolda geçirdiği mâcerâlardan biri şudur : Kandiye'de Kâdiri şeyhlerin-den İbrahim Kapudan-zâde Mehmed Baba, işret kullandığından vaktin kadısı Süley-man Hâkî Efendi —mutasarrıf-i livâ Hasan Tahsin Paşa ile konuşup verdikleri karar üzerine— bir gün onu mahkeme-i şer'iyeye celb ile bizzat kendisi —bir çok hakaret-âmiz sözler ve muâmelelerden sonra— tâcını hırkasını çıkarıp almış ve yüzüne tükür-müş ondan sonra elleriyle ayaklarıyla onu ite ite başı açık sırtı hırkasız mahkemeden kovmuş idi. Bir gün bu kadı, mutasarrıfla beraber tenezzühe çıkıp Dergâh'a gelmiş bulundular. Baba, tabiatı üzre izzet ü ikrâm ile onları kabûl edip konuşurlarken, Kadı'ya ettiği muâmele-i gayr-ı lâykadan dolayı öyle bir hitâbe yapmış ve mes'eleyi tavih ile öyle beyanatta bulunmuş idi ki, Kadı, sonunda yerinden kalkıp titrek bir vaziyette Baba'nın huzûruna varmış, eteklerine sarılmış, afvını dilemiş idi. Baba dahi:

— «Seni ne ben afv edebilirim, ne başkası. Ne Allah'ın rahmanlığı, ne rahîmliği; ne de Muhammed'in şeffü'l-müznibinliği Seni afv edecek ancak Mehmed Baba kendisidir. Senin necâtın, selâmetin ancak onun afvına bağlıdır. Muhakkak bil ki, senin cennetin ve cehennemün bugün Mehmed Baba'nın elinde bulunuyor. Adâlet-i islâmın hükmü bu yoldadır ve mutasarrıfa dahi :

— «Sen de vicdânına mürâcaat et, icâb edeni yap yahut istediğini».

Kadı kadılığıyla ve mutasarrıf mutasarrıflığıyla kaldı ve Mehmed Baba da onlara dâvâcı kaldı. Baba, muahharen sûret-i mahsûsada bir adam gönderip Mehmed Baba'yı Dergâhına aldırdı. Kendisine bir oda tahsis ile râhatını temin etti ve Dergâh'ın adamlarından birini hizmetine koşturdu. Ve aylarca orada alıkoymuş bulundu.

İşte Mustafa Baba öyle âli bir ruh taşır bir Bektaşî idi.

Şurası kârin-i kirâmın mâlûmu ola ki, kadı ve mutasarrıf ikisi de işrete müp-telâ idi. Hattâ başka işlerde de yekdiğerine arkadaşlık ederlerdi. Bütün buraları Kan-diye müslümanlarınca mâlûmdur.

[18] Bu satırları yazan fakir dahi, bine yakın evlâd-i mâneviyesinden —sekiz yüz on sekizincisi— olmak şerefiyle müftehir ü magrûrum. İsm-i mübârekleri yâd olunmuş iken hürmet-i rûhâniyemi huzûr-ı mânevisine takdim fariza-i ubûdiyetimi edâ ederim. Rûhun şâd u âbâd ola, himmetin hâzır u nâzır ola. Allah eyvallah.

Hanya Dergâhı

Geçen mebhasta beyân olunduğu üzere Mustafa Dede, Mağaralı-köy Dergâhı'nı te'sis ve güşâd ettikten sonra Hanya'ya gitti. Muhibleri dâvet ederek keyfiyeti kendilerine anlattı ve hâmil bulunduğu Koca İbrahim Dede'nin mektubunu da gösterdi. Muhibler büyük sevinç ile muvâfakat ettiler. Bunun üzerine Hünkâr Câmii medreseleri içinde bir dâire kiralanıp zâviye ittihaz olundu (1237).

Dede, orada bir ay kadar kalmış; ondan sonra aralarında hâsil olan muvâfakat üzerine senede muayyen bir defa ve lüzûmu hâlinde başka vakitlerde dahi bizzat kendisi oraya gidüp icâp edeceği kadar kalmağa karar verildi. İkinci derecede kalan yâni vekâletle görülebilen işlerin tesviyesi için umûmun muhabbetini kazanmış birisini makamına kâim bıraktı ve aynı tesisâtı yapmak için oradan mufârakatle Resmo'ya doğru hareket etti. Buraları aşağıda Resmo mebhasinde yazılacaktır.

Otuz beş sene devâm eden mürşidliği imtidâdnca her sene Hanya'ya gider, bir müddet orada kalır, tâlip olan canlara nasib verir ve vekâletle görülemeyen umûr-ı tarîkatı rüyet ve tesviye eder idi.

Oğlu Ali Baba dahi aynı program üzerine yürüdü ve ondört senelik mürşidliği müddetince Hanya'ya gider idi.

Kezâlik Mustafa Baba da o yolda hareket etti ve o dahi elli bir sene süren mürşidliğinde Hanya seferlerini yapmadan geri kalmadı.

Peder ile oğlu ve hafidinin tam bir asır imtidâd etmiş olan mürşidlikleri müddetince Hanya ile mülhakatı sekenesinden zükûr ve inâs bin altı yüzü mütecâviz canlar nasib almış bulundu.

Sonunda Hanya Dergâhı dahi şûbesi bulunduğu Mağaralı-köy Dergâhı'nın felâketine uğradı ve o da kapandı, mâziye karıştı.

Resmo Dergâhı

Mustafa Dede, Hanya şûbesini te'sis ettikten sonra Resmo kasabasına gitti ve ikinci şûbeyi kurdu (1237).

Dede'nin Resmo'da bu te'sisi ilk defa yahut yeni bir şey olarak vuku'ya gelmiyordu. O tarihten yarım asır ve kûsûr sene bir zaman evvel orada tarîkatın neşrine başlanılmış ve bir düzûye doğru devâm edip gitmekte iken Dede çıka geldi; şûbesini teşkil etti.

Buralarını tarihleri sırasınca tâkip edip araştıracağız. En önce tarîkatı neşretmek için Resmo'ya gelen zat Gelibolu'nun Keşan kasabasından Seyyid Mehmed Emin Baba isminde bir mürşiddir. 1178 tarihinde geldi. Nereden geldiği belli değildir. Kasabanın dışarısında Veliyüddin Paşa câmii medreselerinden birinde ikâmet ederek tarîkatın âyinini ic-

râya başladı ve aynı zamanda zuhûr eden tâliplere nasib vermeğe devâm etti. Yirmi sene kadar bu hizmeti görmüş ve 1199'da Hakk'a yürümüştü.

1201 senesinde Amasya'lı Sâlih Dede geldi ve aynı medresede oturdu. O dahi on iki sene âyinin icrâsında ve tarikatın neşrinde bulunmuş ve 1213 tarihinde göçmüştü.

1214 senesinde Kandiye'li Kanber Baba, Antalya'nın Elmalı kasabasında Abdal Musa âsitânesinden geldi. Ve o da o medresede on sekiz sene o hizmetle müştâgîl bulundu ve 1232'de dünyâdan gitti.

1233'de Hanya'nın Suda adacığı sekenesinden Hacı İbrahim Dede, kezâlik Abdal Musa âsitânesinden geldi ve aynı medresede dokuz sene müddetçe o hizmetle iştigal etti ve 1242'de göçtü.

Bu zâtın mürşidliği esnâsında idi ki Mustafa Dede ikinci Şubesini te'sis etmek için Hanya'[dan] çıka geldi (1237). Hanya'da yapmış olduğu gibi burada da muhibleri topladı; keyfiyeti söyledi ve taşıdığı mektubu da gösterdi. Kezâlik onlar da sevindiler ve memnûniyetle muvâfakat ettiler. Bunun üzerine zâviye te'sis olundu ve aynı program düstürü'amel tutuldu. Ondan sonra Dede, Hanya'da yaptığı gibi makamına bir kâim bıraktı ve Kandiye'de kendi dergâhına avdet etti.

Bû sûretle Resmo'nun dâhil ve hâricinde iki teşkilât yapılmış ve ikisi de işlerine devâm etmişti. Bir taraftan Mustafa Dede her sene Hanya'daki hizmetini bitirdikten sonra Resmo'ya gelir ve oranın da işini görüp giderdi. Kendisini istihlâf eden oğlu Ali ve hafidi Mustafa Baba'lar aynı yolda hareket ettiler.

Öbür taraftan Hacı İbrahim Dede dahi günlük işine fâsıla vermedi ve onu istihlâf edenler dahi hizmetlerinde müdâvim bulundu.

Bu hâl Resmo'nun şimdiki Hacı Hasan Baba Dergâhının te'sisine kadar devâm etti ve bu dergâhın te'sisinden sonra Mağaralı-köy'ün şubesi ilga olunduğu gibi yekdiğerini tâkîp ile hâricîten gelen mürşidler dahi gelmez oldu ve Hacı Hasan Baba'nın müessesesi tarikatın neşrinde yapyalnız ve müstakîl kalmıştı.

Hacı İbrahim Dede'nin irtihâlınden üç sene sonra, yâni 1245 tarihinde Sivash Sâlih Dede gelmişti. Ve mûtâd olduğu üzre aynı medresede oturup mürşidlik sürmüştü. Geldiğinin ikinci senesinde şimdiki Hacı Hasan Baba'nın dergâhı mahallinde kendi parasıyla bir tarla satın almış ve dergâh olmak üzre ve iki göz hânedan ibâret küçük bir şey yaptı ve medreseden taşıyıp orada postunu serdi. 1251 tarihinde Hazret-i Pîr'in âsitânesine gitti ve orada bulunur iken nefiri çalındı, göçtü.

1253'de Seyyid Ali Sultan âsitânesinin ekmekcisi Sivashlı Hüseyin Dede geldi ve selefinin yapmış olduğu iki gözlü dâirede oturdu, mürşidlik

sürdü. Bu zât orasını bir kat daha tevsî ettiği gibi ittisâlinde bir tarla dahî alıp bahçe hâline ifrâğ ve îmâr etti. Çepçevre bir de duvar çekerek muhâfaza altına aldı. Dokuz sene hizmet görmüş ve 1262'de irtihâl etmişti.

1263 senesinde Kandiyeli Nûmân-oğlu Ârif Baba, Pîr-evi'nden geldi ve o dahî bâzı inşâât vücuda getirip müesseseyi tevsî etti. Bu zât, me'zûn-ı ulemâdan olup mürşidlikten evvel Kandiye'nin müteaddit kazâ niyâbetlerinde bulunmuş idi. İntikali mazbût değildir.

Ne zaman ki Hacı Hasan Baba ortaya çıktı ve şimdiki o muazzam dergâhı vücuda getirdi. Pîr-evi'nin postunda mürşid bulunan meshûr Turâbî Ali Dede'nin mürâcaatı üzerine, Mağaralı-köy Dergâhı'nın Resmo'daki şûbesi ilga olundu ve tarîkatın âyini ile neşri hizmetleri Hacı Hasan Baba Dergâhına münhasır kaldı.

Hacı Hasan Baba, Resmo zâdegânından Usta-zâde âilesine mensup bir Hasan Bey iken Resmo gümrüğü müdürü bulunuyordu. Mâneviyet âleminde uğradığı ve reyü'l-ayn gördüğü bâzı hârikalar üzerine me'muriyeti terk ile dervişliğe sülûk etmiş ve Hazret-i Pîr'in âsitânesine giderek bir müddet orada kalmış idi. Seyr-i sülûk gördükten sonra mürşid Turâbî Ali Dede'den icâzetnâme alıp Resmo'ya avdet etti ve şimdiki muazzam ve zengin Dergâhı vücuda getirip postunu serdi oturdu.

Bir taraftan tarîkatın âyini icrâda ve öbür taraftan tâliplere nasîb vermede kaldı. 1322 tarihinde irtihâl etti^[19].

Ondan sonra Pîr-evi'ne olunan mürâcaat üzerine Birecikli Hüseyin Baba geldi. Mübâdele kıyâmeti bu zâtın mürşidliğinde kopmuş olmakla, o dahî emânetlerini alıp oradan savuştu ve Hacı Hasan Baba'nın o nâm-dâr dergâhı, cennet-misâl letâfeti ve azameti ile orada terk edildi.

İbrahim Baba Dergâhı

Bektaşî tarîkatının Girid'de en ziyâde parladığı Safvet İhâmî Baba'nın mürşidliği (1299-1322) zamânı sonlarında, Horasanlı Dergâhı'na gitmiş olanlar, otuz ile kırık yaşları arasında güler yüzlü, lâtifeci, cinash sohbetleri sever, iltifat ile muâmele eder, her mürâcaat edene hizmet etmeğe hazır, hâsılı yektâ ve mümtaz bir mengüşlü derviş görmüş olurlar idi.

O Kandiye'nin Viano köyünden bir derviş İbrahim idi. Küçük yaşından beri, babası tarafından Dergâh'a terk ü teberru edilmiş idi. Orada büyüdü, nâsib aldı, derviş oldu. 1305 tarihinde yirmi beş yaşında iken

[19] Makalenin sonunda Resmo Dergâhı kitâbeleri sırasında Hacı Hasan Baba türbesi'nin kitâbesi, gerek kendisi ve gerek Dergâhı hakkında bir çok mâlûmatı câmidir.

seyahate çıkıp makamât-ı âliye'nin ziyâretine gitmiş sonra Kandiye'ye avdet ederek uzun bir müddet Horasanlı Dergâhı'nda kaldı. Derviş İbrahim mürşidliğe âşık olmakla her dâim onu düşünüyor ve bir gün, büyüdüğü, feyzini görmüş olduğu Horasanlı Dergâhı'nın postuna geçer oturur fikrini besleyip duruyordu.

Ne zaman ki Dergâh'ın mürşidi Âbidin Baba, 1334'te vefât etti ve arzuladığı posta nâil olamadı, o dahi İzmir'in Tire kasabasına gitti ve oradaki Dergâh'ın mürşidi halife İbrahim Hüsnü Baba'dan mürşid pâyesini ihrâz ve icâzetnâmesini alıp İbrahim Baba olarak avdet etti ve Horasanlı Dergâhı'nın bir buçuk kilometre garbinde evvelce inşâ etmiş olduğu birkaç gözden ibâret bir evi Dergâh'a ifrâğ ederek orada âyin icrâ etmeğe ve nasîb vermeğe başladı (1337).

Bir yirmi kadar cana nasîb verdikten sonra, bîçârenin talihinden olacaktı ki, daha üç sene mürşidlik sürmemiş iken bir kış gecesi iki üç refik ile musâhere eder iken biriktirmiş olduğu nakl olunmakta olan nukûdunu almak için birkaç hristiyan birden bire içeriye hücum ederek hepsini katl etmiş oldular (1340).

İbrahim Baba Dergâhı dahi sâir müesseseler gibi mübâdele tûfânında söndü gitti.

İCMÂL - NETİCE

Bektaşî tarikatının Girid'de intişârı 1060 tarihinde başlamıştır. Neşrine iptidâ eden, Pîr-evi'nin Girid fethi ordusuna ilhâk ettiği bir bektaşî kafilesinin reisi Horasânî-zâde Mevlânâ Derviş Ali Dede'dir.

Bu maksat üzerine inşâ olunan Ocak dahi, Kandiye'nin üç buçuk kilometre cenûbunda «Horasanlı Dergâhı» adıyla bilinen muazzam bir müessesedir.

Dergâhı da inşâ eden zât, Girid fethi ordusu başkumandanı Serdâr-ı ekrem Gazi Hüseyin Paşa'dır ki kendi masraflıyla vücûda getirmiş ve teberru etmişti.

Horasânî-zâde bu Dergâh'da postunu sermiş, çerâğ uyarmış, gülbank çekmiş, âyini icrâ edip güşâdını yapmış ve kendisi posta oturup tâliblere nasîb vermeğe başlamıştı.

İşte bektaşîlik bu sûretle Girid'e gelmiş, yerleşmiş ve zaman geçtikçe dal budak peydâ ederek Ada'nın her cihetinde intişâr etmişti.

Horasanlı Dergâhı'nın postuna gelip göçen mürşidler bir asırdan ziyâde tarikatın neşr ü tâmîminde yapyalnız bulunurken, 1178 tarihinde Resmo kalesinde bir ikinci teşebbüs başgösterdi. Keşanlı bir Seyyid Meh-

med Emin Baba geldi, kasabanın dışarısındaki Veliyüddin Paşa Camii medreselerinde oturdu ve orada âyinın icrâsına ve tâlibleri yetiştirmeye başladı.

Üçüncü teşebbüs olmak üzere 1236 senesinde Kandiye'nin Mağaralı-Köy zâdegânından bir Mustafa Bey zuhûr etti, Antalya'nın Elmalı kasabasındaki Abdal Musa âsitânesine gitti, tarîkata intisâb etti, derviş oldu, seyr-i sülûk gördü, mürşidlik pâyesine erdi; sonra âsitâne'nin mürşidi tarafından aldığı emir üzerine tarîkatı neşre çalışmak üzere icâzetnâmesini alıp köyüne avdet etti ve o dahi orada aynı işi görmeye başladı. Bundan başka Hanya ve Resmo'ya giderek oralarda da birer şûbe güşâd etti.

Bu son zamanlarda dahi 1337'de Kandiye'de bir İbrahim Baba ortaya çıktı ve o da Horasanlı Dergâhı kurbünde yeni bir dergâh açarak orada âyin yapmağa ve canlar yetiştirmeye başladı.

Beyân olunan teşebbüsler, güşâdlar devâm etti; kezâlik bu maksat üzerine inşâ olunan dergâhlar dahi bu son zamana kadar feyz ü umrân içinde mevcûdiyetlerini muhâfaza etmişler; bir mürşit göçtükçe yerine başkası gelir ve bu sûretle tâkîp olunan işin icrâsına gayret olunur ve tarîkatın intişâr ve taamümü tedricen terakki ederek büyük semereler vermiştir.

Ne zaman ki Lozan Konferansı'nın «Mübâdele-i ahâli Protokolü» meydana çıktı; sâir islâm müesseseleri gibi bu dergâhlar dahi şaşaalı feyz ü umrânlarıyla binlerce muhibleriyle fenâyâ mahkûm olmuşlar ve bu 1342 senesinde ifnâları kuvveden fiile çıkarılmıştı.

Şimdi Tarîkatın neşri için yapılan bunca teşebbüslerden elde edilen neticeye bir nazar etmemiz lâzım geliyor :

Bektaşî tarîkatının Horasanlı Dergâhı'nda en ziyâde parladığı zaman, 1299'dan 1322 tarihine kadar imtidâd eden Safvet İlhâmî Baba'nın mürşidliği müddetidir. Kezâlik Mağaralı-Köy ile Hanya ve Resmo kalelerinin dergâhları da aynı zamanda parlamışlardır.

O esnâlarda bulunan tarîkat müntesiplerinin adedini —velev tahmini olsun— anlamak için en ziyâde vukuf ve tecrübe sâhibi ve muhâkemeli düşünen muhibler ile istişâreler yaptım. Bunlar uzun uzadıya müzâkerât ve mutâlaâttan sonra, en kuvvetli tahminlere göre, bütün Girid adasında bulunan erkek ve dişi muhiblerin umûmu onbine bâliğ olabildiğine karar vermişler ve mintakalara sûret-i taksimleri dahi şudur :

500	Kandiye kalesi
500	Nenemenos kazası
400	Padye kazası
6000	Monofaç kazası

Kandiye mülhakâtı

100	Maleviz
500	Kenoriyo
150	İstiye ve Yerapetra kazâları
250	Resmî kalesi ve kazâları
1600	Hanya kalesi ve kazâları

10.000

ve binnetice demek oluyor ki: Girid'in o aralıktaki seksen bin Türk nüfusunun yüzde on iki buçuğu bektâşi tarikatına müntesip bulunuyor idi.

Z E Y L

Horasanlı Dergâhı'nın vakıfnâmesi^[20]

Nişân-ı şerif-i âlî-şân-ı sâmi-mekân-ı sultânî ve tugra-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî bi'l-avni'r-rabbânî ve bi's-sûreti's-samedânî hükmü oldur ki :

Çün Hazret-i Hüdâ-yı hayy-i nasîr ve cenâb-ı hudâvend-i hayât-bahş-ı bi-vezîr ve huve alâ külli şey'in kadîr.

Benim zât-ı hilâfet-meâbimi «*Innâ cealnâki halîfeten fi'l-ard*» teşrîfiyle mâlik-i mülk ü tâc u serîr ve mefâtih-i erzâk-ı mukaddere-i havâss u avâmı yed-i müeyyedime teslim ü teshîr idüp «*ve câhidû fi rebîli'llâhi fi'emvalikum ve enfisikum*» nass-ı şerîfiyle gazâ vü cihâdi ferman ve cünûd-ı nusret-mev'ûdumun süyûf-ı zafer-vürûduna, «*Nasrun min Allâhi ve fethun karîb*» beşâreti [kilk-i] kudret-i ezeli [ile] tahrir olunduğu mümâyân olup bi-avnilahî'l-Meliki'l-ekber Girid cezâresi feth ü teshîr olunmak müyesser olmağla sevâmi-i esnâm, cevâmi-i ehl-i islâm ve meâbid-i evsân, mesâcid-i erbâb-ı îmân olup kurâ ve mezâri'i müceddeden tahrîr ve defter-i icmâl u mufassala, evkâf ve emlâk ve havâs ve zeâmet ve timâr olmak üzere kayd ü tahtîr olunup memâlik-i mahrûsa-i Osmanîye'ye munzam u mülhak olmak Hazret-i Kâdir-i mutlak, zamân-ı saâdet-encâmıma müyesser ü nasib eyledi.

*Fe-hamden lehû şümme hamden lehu
Alâ mâ hedânâ tarîka'n niam
Ve şükren lehû şümme şükren lehu
Alâ ma k[en]ânâ ridâe'l-kerem*

[20] Kandiye Mahkeme-i şer'iyyesinin onuncu cild sicillinde kayıtlı olan suret-ten aynen ve harfîyyen nakledilmiştir.

Fe-la-cerem bu mevhibe-i ilâhî ve cezile-i burhâninin edâ-yı şükrü için zimmet-i aliyye-i şâhâneme vâcib ü ehemm oldu ki âmme-i ibâd inâyet-i ihsânınla ber-murâd olalar. Binâen alâ zâlik sâlik-i meşâlik-i magfirret, mâlik-i mülk-i hakikat, iftiharü'l-ârifin fi'l-âfâk sadrû'l-vâsılın bi'l-istihkak merhum Haçî Bektaş-ı Velî kaddes Allâhu sırrehu'l-azîzin fukarâsından râfi'-i tevkî'-i refiû's-sân'ı hâkânî, kıdvetü's-sulehâ'i's-sâlihîn Derviş Ali zîde salâhuhu Ordu-yı hümâyûnuna gelüp beş seneden berü Girid ceziresinde bektâş fukarâsıyla leyl ü nehâr asâkir-i nusret-encâmının muzaffer ü mansur ve a'dâ-yı bed-nihâdın münhezim ü makhûr olmalarına ed'ıye-i hâliseden hâlî olmadıklarından mâadâ, müceddeden binâ olunan kal'enin kurbünde hasbeten lillâhi teâlâ bir tekye bünyâd idüp eyyâm ü leyâl izdiyâd-ı omr ü devletim ve imtidâd-ı izz ü şevketim da'vâtına bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl müdâvemet ü iştigâl üzere olup, lâkin ziyâde fakîrû'l-hâl ve bâb-ı maîşette muztaribü'l-ahvâl olmalarıyla Kandiye sancağında Pedya nâhiyesinde Voni nâm karye tekyelerine vakf ve kendülerinin hakk-ı meşrûtaları olmak bâbında istid'â-yi inâyet etmeğın haklarında mezîd ânâyet-i mülûkem zuhûra gelüp zikr olunan karye cizyedên mâadâ hudûd u sınuru ve âşâr u rûsûmu ve evlâdü'l-evlâd reâyâsı ve ispençesiyle tekye-i mezbûreye vakf ve vâki' olan mahsûlât u rûsûmâtı ve tekyede sâkin olan fukarânın maûnet ve sâir levâzımâtına meşrût olmak üzere bu vakıfnâme-i hümâyûn-ı mevhibet-makrûnu verdim ve buyurdum ki zikr olunan Voni nâm karye, cizyesinden gayri reâyâ ve evlâd ve evlâd-ı reâyâsı ve ispençesiyle ve sınuru dâhilinde olan arâzi' ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmiresi ve uyûn ve enhâr ve tarla ve cibâli ve bağ u bahçe ve zeytûnlükleri ve âşâr-ı şer'iyye ve rûsûmâtı ve yava ve kaçkuñ ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mefkûd ve müjdegânesi ve beytû'l-mâl-i âmme ve resm-i âsiyâb ve resm-i küvâre ve resm-i arûsâne ve tapu-yı zemîn ve deşt-bânî ve bâd-ı hevâ ve sâir müteveceihâtı ve bi'l-cümle âmme-i hukûk-ı şer'iyye ve rûsûmuyle mefrûzü'l-kalem ve maktû'ü'l-kadem serbestî olmak üzere hibe ve vakf-ı şer'iyye vakf idüp tekyenin vakfı ve vâki' olan mahsûlât u rûsûmâtı, içindê sâkin olan dervîşânın maûnet ve sâir levâzımâtının hakk-ı meşrûtu ola. Mâdâm ki mezkûr Dervîş Ali, hayatta ve tekye-i mezbûrenin meşihati hizmetinde dâim ve kâ'im olur, karye-i mezbûreyi zapt ve mahsûlâtını ahz ü kabz idüp minvâl-i muharrer üzere fukarânın maûnet ve sâir levâzımâtına sarf eyliye. Ba'de'l-vefât her kim bektâşilerden tekye-i mezbûrenin meşihati hizmetinde olup tekyede sâkin olur ise ol zapt idüp, ilâ yevmi'l-mev'ûd müstemid ü mümîd ve vech-i mecrûh üzere mutasarrıf olalar. Ol bâbda cevâhir-i esdâf-ı hilâfet-i kâmrânî ve kevâkib-i burc-ı saltanat-ı cihân-bânî olan benim evlâd u emcâd-ı âlî-nijâdımdan nisâb-ı a'kâb-ı haşmet-siârımdan ve vüzerâ-yı izâm ve vükelâ-yı kirâm ve defter-

dârân-ı erkân-ı ma'delet-âsârımdan ve ekâbir ü efâzıl ve cümle eâli vü esâfil ve mutasarrıfın ve mevâlî ve mübâşirîn-i a'mâlimden hiç ferd kâinen men kâne ve keyfe mâ kân mâni' u dâfi' olmaya ve dahl ü taarruz kıl-maya.

Her kim tebdil ü tağyir murâd eder ise, «*Fe-men beddelehu ba'de mâ semiahu fe-innemâ ismuhu ala'llezine yübeddilünehu inne'llâhe semîun Alim*» va'd-i ekyedinin fehvâ-yı şedîdî ile dâreynde şerm-sâr u melâl u masîr-i gazab-ı Hazret-i Rabbi'l-müteâl olalar, şöyle bileler, alâmet-i şerîfe îtimâd kılalar.

Tahrîren fî evâsıt-ı şehr-i cemâziyelâhır sene sittin ve elf mine'l-Hic-reti'n nebeviyye aleyhi efdalü's-salâti ve ekmelü't-tahiyye. [Be-]kal'e-i sûr-ı cedîd.

شهود الحال

ما هو المنشور في هذه المنشور	ما هو المكتوب في هذا المثال المنيف
موافق على من له الأمر في الأمور	موافق للشرع الشريف بمقه الفقير
حرره الحقيير حسن الوزير	الى الملك المستعان كنعان الوزير
ما هو المكتوب في هذا الكتاب	ما هو المذكور في هذه المنشور الاعلى موافق
واقع عندى على نهج الصواب حرره الفقير	لشرع المنيف الغراء كتبه المحتاج الى ربه القدير
الى الملك المنان سليمان الوزير	حسين الوزير سردار سهسالار در سفر كريد
الأمر كما ذكروا الشأن على ماسطر بمقه الفقير	الأمر كذلك وان شاهد بذلك
الى فلك الصمد محمد مير ميران جانيه	أضعف العباد الى ملك المنان
الدفتر دار محرر جزيره كريت	رمضان القاضي باردوى هياون
باصح يكن محمد پاشا	موجبته محله قيد اولنقى [أمر مدر] ديو بيورلدى

في ١٢ ج ١٥٤

نیجه ییل یوغیکن بر قطره صو دریای لطفکدن
 علی بابا ایدوب احسانی اجرا تمام اوزره
 دیدم تاریخ پر جوهر صفای قلب ایله نظمی
 ایچن عطشانه عشق اولسون حیات بردوام اوزره

فی غره محرم ۱۲۸۲

Dergâh'ın dış kapısı ittisâlinde bir çeşmenindir.

Resmo Dergâhı'nda

I

لا صلاة الجمعة الا مصر جامع عاشقا
 ايشته میدان ارنلر سجده کاه اصفیا
 سر سبحان الذی أسرای وحمده فایما
 قبله کاه اهل توحید نور مصباح هدا
 طرح ایدوب بو وجدکاه حضرت حسن بابا
 کوردک آماننده فرخار نوین بالابنا

Meydan-evi'nin kapısı üzerindedir.

II

یاهو

بو مبارک ذات عالی کنجککنده بک ایکن
 حضرت پیره کبدوب قیلدی زیارت مرقدین
 آش اوندنه خدمت ایتدی جاندن از هرجهت
 همت آلدی عاقبت آلدی اجازت دده دن
 حضرت پیردن عزیمت ایلوب اولدی ملول
 بعد ازین تصیم ایدوب راه حجازه کیتکه
 قندیه مهرندن کلوب اسلام بابا ذات کریم
 اوچیوز اللی دن زیاده معنوی اولادلرین
 بر خرابه زار ایدی بو درکه بکتاشیان
 هر نه کورسه کوزمنز بورده یابدی شمه سز
 وقف ایدوب خنکار اوینه روح پیری قیلدی شاد
 سال هجرت قرق بشنده در ولادت تاریخی
 ارجعی آمرجلیک حکمنی انفاذ ایدوب
 کلدی درت بابه چوکوب دیز حضرت حسن بابا
 فی ۱۷ اغستوس سنه ۱۳۲۰

ماسوایی ترک ایدوب کیردی ارنلر راهنه
 اول ترابی ذات پاک کیدیردی تاجی باشنه
 بو نیجه درویشانی ممنون ایلوب پیر عشقنه
 ایکی ییل اولدی مجاور حضرت پیر اوتنه
 منتظر اولدی مجلر یمن و استقبالنه
 حج ایدوب سوردی یوزین بیت معظم خاکه
 ایلدی اقعاد بو ذاتی مرشد اکمل پوستنه
 جمله سین قیلدی نصایح حضرت پیر یولنه
 پیر خنکار کریمله باشلاوب تجدیدینه
 صادقانه جهد ایدوب ایلردی اعمار هرست
 بو نیجه اخوانک عقولی فالدی حیران جودینه
 هم خلافت تاریخی کلدی تمام قرق باشنه
 کوز یوموب کوچدی جهاندن واصل اولدی حقیقه
 روحنی خندان ایدوب تاریخ زهت شاننه
 فی ۱۸ جمادی الاخر سنه ۱۳۲۲

Hacı Hasan Baba'nın türbesi [R. 18-19] kitâbesidir.

KİTABELER

(Kitâbeler kaide-i müttehazaya tevfiken aynen ve harfiyyen nakl olunmuş; hattâ noktalarına bile ilişilmeyip olduğu gibi bırakılmıştır).

Horasanlı Dergâhı'nda

I

علوم ظاهره ده بر امام هام و فنون باطنه ده بر مرشد عالیمقام قیرشهرلی
خراسانی زاده مولانا درویش علی دده حضرتلرینک ازواکاه مقدسلریدر

کریده تشریفلری درکاهی تأسیسلری حقه یورومدلری
۱۰۵۵ ۱۰۶۰ ۱۰۸۲

Horasanlı Sultan'ın türbesi kapısı [bk. R. 5] üzerindedir.

II

خورسان ارلریدن مرحوم
ومغفور المحتاج الی رحمة ربه
الغفور علی بابا روحنه
الفاتحه
۱۰۸۳

هو الباقی
بقایه عنم ایدوب دار فنادن
بو دنیایی قیوب چون ایتدی رحلت
او فخری کائناتک حرمتیجون
کناهی عفو اوله روحنه رحمت

Horasanlı Sultan'ın mezar taşındadır. Mahallinde verilen tafsilât üzerine, 1083 yılıdır. Doğrusu 1082'dir.

III

یا هو

درویش احمد خراسانی بابانک
قندیه فتحنده عملمداری ایکن
ایلوب صدق و کرامتله غزا
آلدی کلزاری جنانی مسکن
سنه ۱۰۸۵

«Fukarâ-yı bektâşîye» kafilésinin alemdârı Derviş Ahmed'in (Saka Baba) adıyla mârûf türbesinin [bk. R. 11] içindeki mezar taşının kitâbesidir.

IV

قاوالای عتیقک مراد خاضی جناب سید مصطفی اغا
ایدوب بوچشمه دلجویی احداث دخی دلتشکانی قیلدی اروا
دیدم انشاسنه بویه تاریخ ایچن عطشانلره عشق اوله جانا

۱۲۳۹

Dergâh'ın ikinci avlusundaki çeşmeninindir [bk. R. 7].

V

بارک الله اشبو خیر احیاسنه همت ایدن دقترئ قندیه درویش علی افندی بی
حق ارنلر هر خصوصه ایده توفیقله بکام عن قریب کسب ایلده دولتده عالی رتبه بی
صوایله دولدجه بوخوض آرطه عمر دولتی جوهر و کوهر و زرله ایده املا کیسه بی
شاه مردان ولایت دستگیر اولسون اکا دهر ایچنده چکمسون هیچ تعب ایله رنجیده بی
چقدی حی اسمیله عصمت سویلدی تاریخی سقی ایدوب ماء کرمله سبز زار تکیه بی

غره را سنه ۲۴۰

Dergâh'ın üçüncü avlusundaki havuzun kitâbesidir [R. 8]. Bu Havuzun üstü muahharen kapatılmış ve bugün müteaddit muslukları câmi bir su hazinesidir.

VI

واعبد ربك حتى ياتيك اليقين

Horasanî Dervîş Ali Bâba'nın inşa eylediği câmiin kâpısı üzerindedir [R. 9].

VII

حاجی بکتاش ولینک نظر همتیدر خراسانی بابانک درکه فیض آراسی
سفره جودی آچقدر فقرا ملجاسیدر تا قیامت اوله مفتوح در والاسی
اتر احمد نظیف کتبه سامی غقرله

۱۲۸۱

Dergâh'ın ikinci avlusunun kâpısı [bk. R. 10] üzerindedir.

VIII

قندیهوی پاپوشچی علی زاده مصطفی رحمی اقاتک خیراتی ۱۲۸۵

Dergâh'ın üçüncü avlusu ortasındaki fıskıyeli Havuzun kitâbesidir.

IX

الشكر لله جناب حقاك لطف وكرمي

وسا به حضرت پير و هميت خراساني ايله فقير

مهدي عابدين بابانك بنا واحيا كرده سيدر

في ١٢ ربيع الاول ١٣٢٤

Dergâh'ın bahçelerinden birinde büyük bir havuzun kitâbesidir. Mehdî Âbidin Baba 1323 tarihinden 1334 tarihine kadar mürşid bulunmuştur.

Mağaralı Köy Dergâhı'nda

I

ماشا الله

١٢٥٢

١٣ راي بازار ايرتسي ١٢ مائيس

Dergâh'ın dış kapısı [R. 14] üzerindedir.

II

هو الباقي

انكورو سانجاغنده قلندر ولي دركاهنده

پوست نشين موسى دده روحيجون فاتحه

سنه ١٢٥٨

Dergâh'ın mezarlığında Mustafa Dede'nin Türbesi karşısında bir mezarın kitâbesidir.

III

پوست نشين حضرت ابدال موسى بائيء دركاه مصطفى بابا
فوتنه اوچلر سرشك افشان ديدى همدى اوله جناب مرتضى

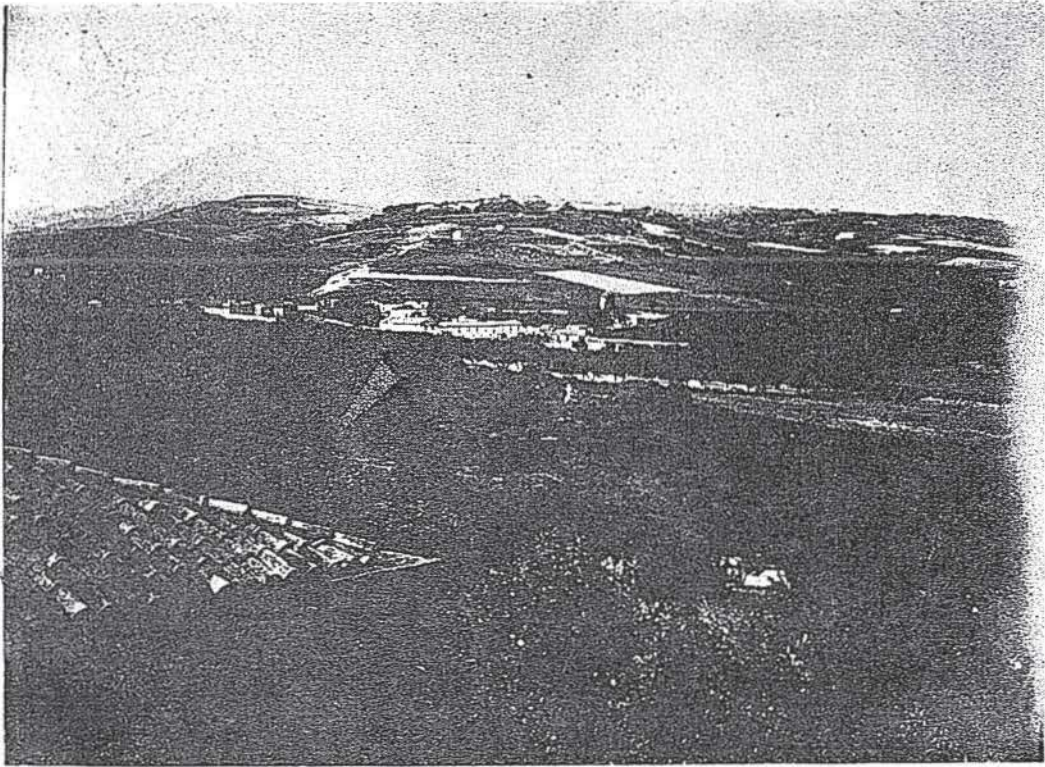
سنه ١٢٧٢

چقدى اون ار تر به تاريخك ديدى

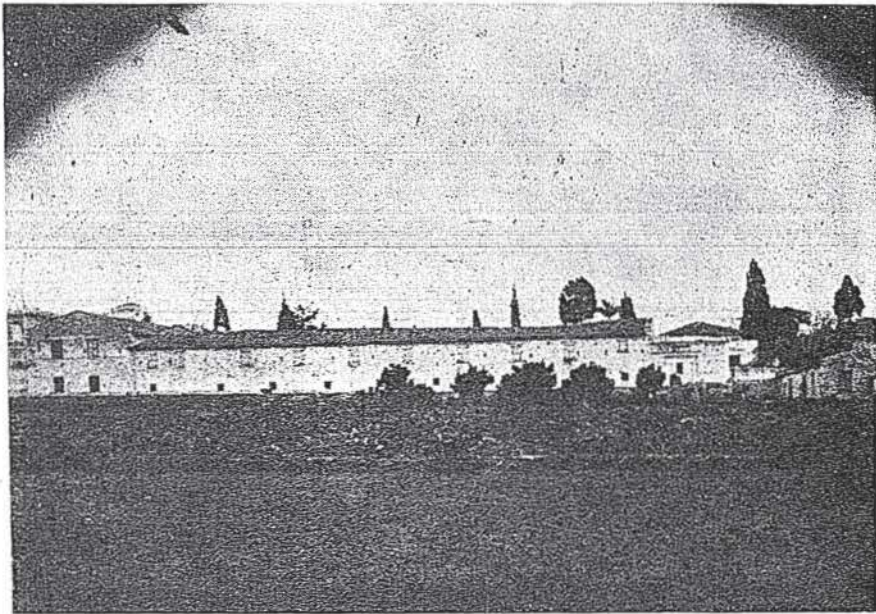
١٢٧١ كعبه الامالدر اشبو مقام

١٢٧٩

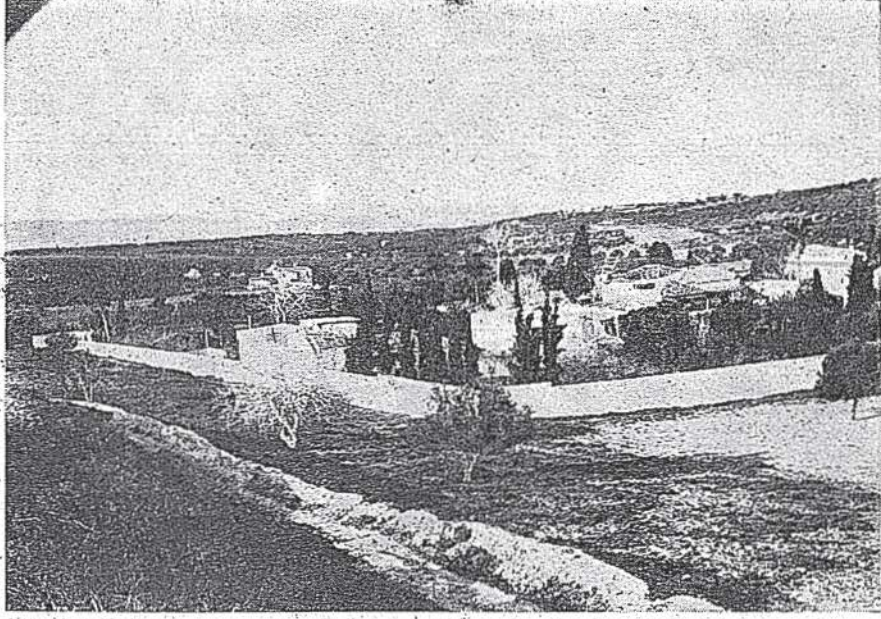
Müessis Mustafa Dede'nin türbesi kapısının üzerindedir.

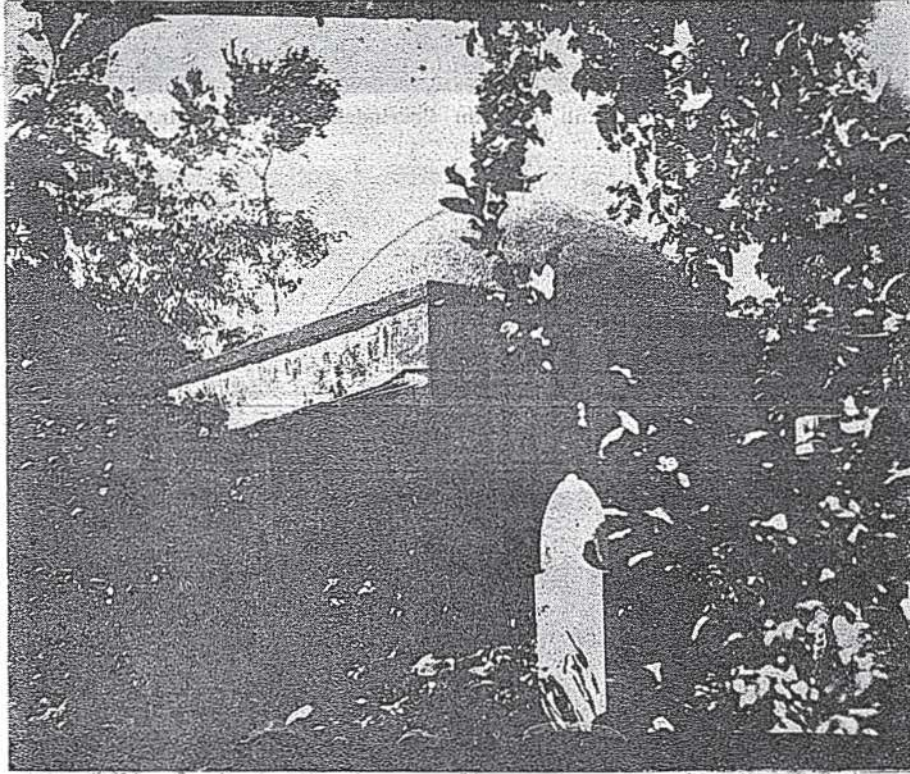
1. Kandiye'de Horasanlı Dergâhı üzerindeki Yenikale (İnâdiye).

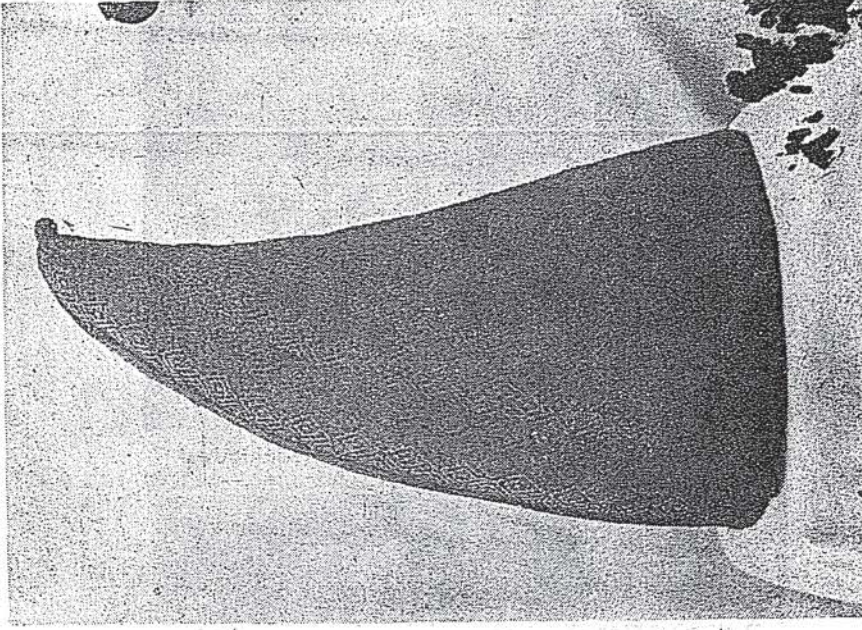
2. Horasanlı Dergâhı'nın şimâl cebhesi.

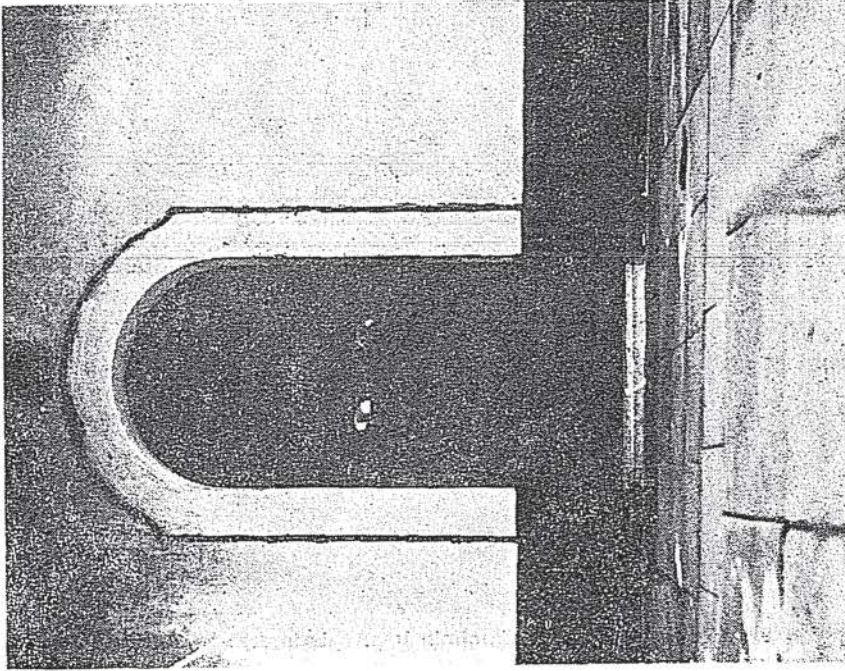
3. Horasanlı Dergâhı'nın cenub ve garb cepheleri.

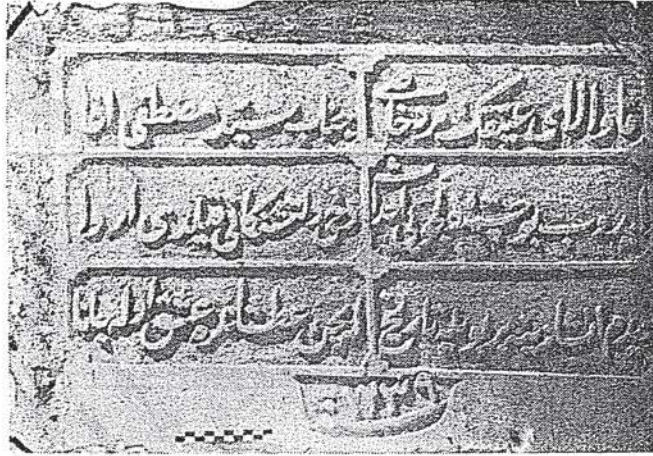
4. Horasanlı Dergâhı'nda Horasanlı Sultan Türbesi.

6. Horasanlı Sultan Türbesi'nde mahfuz eski bir elfi tac.

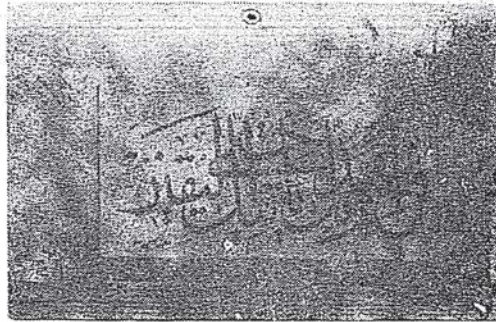
5. Horasanlı Sultan Türbesinin kapısı.

7. Horasanlı Dergâhı'nda Kavalalı Çeşmesi kitâbesi.

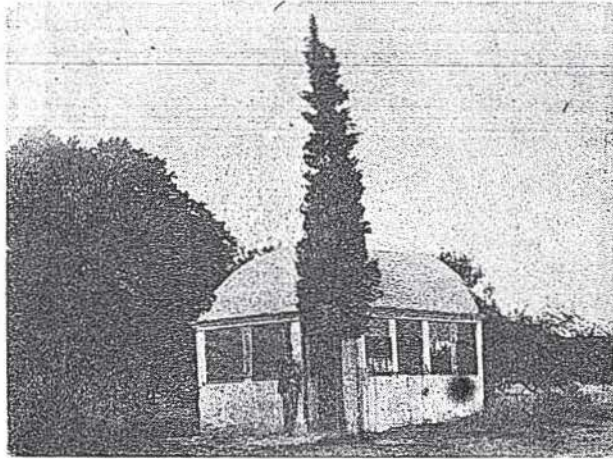
8. Horasanlı Dergâhı'nda Defterdâr'ın örtülü havuzunun kitâbesi.

9. Horasanlı Dergâhı Câmii'nin kapısı üstündeki kitâbe.

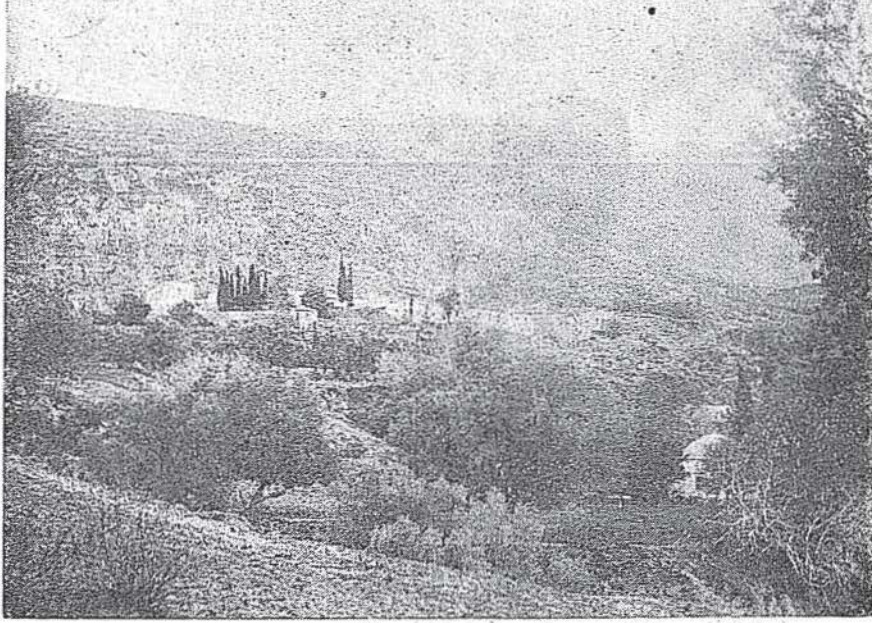
10. Horasanlı Dergâhı'nın ikinci kapısı.

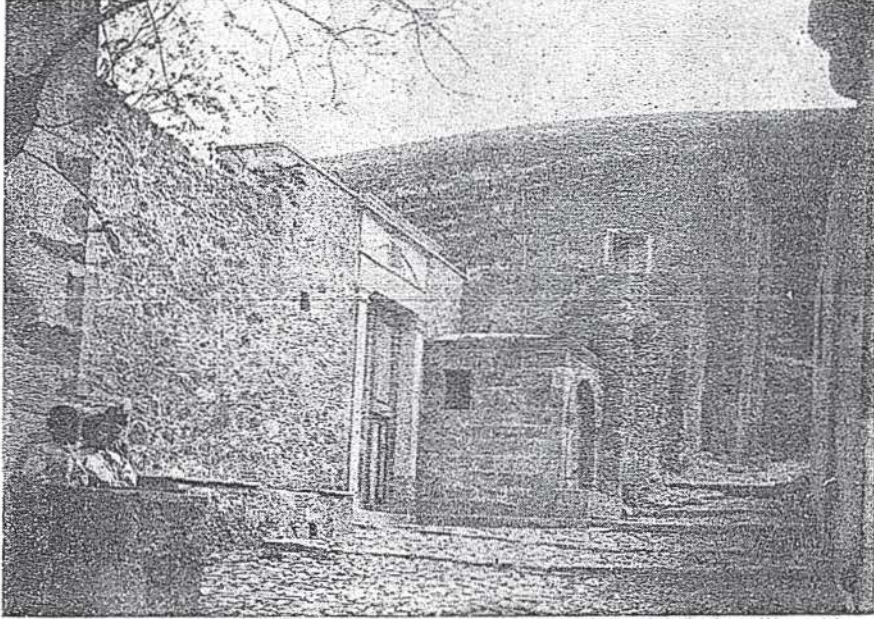
11. Horasanlı Dergâhı yakınında Saka Baba Türbesi.

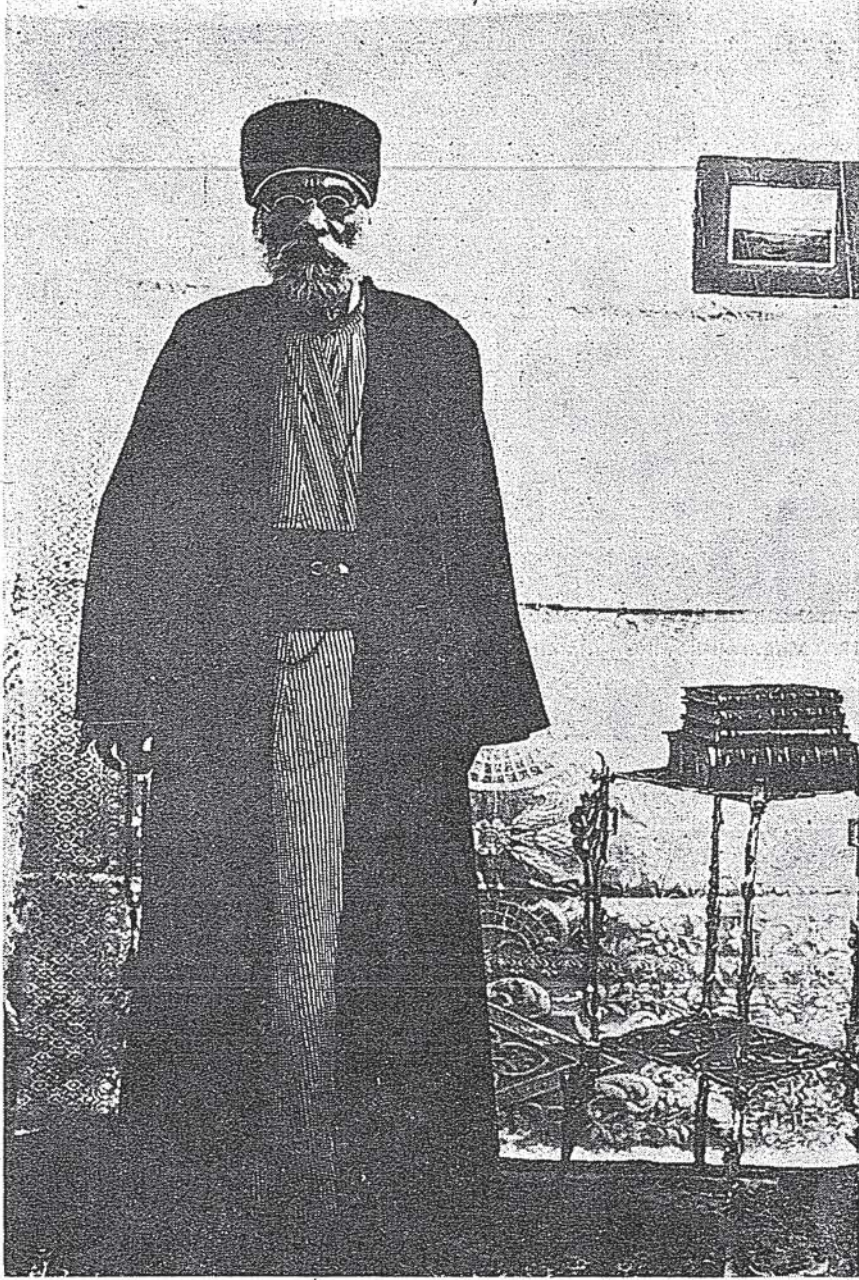
12. Mağaralı-köy'ün cenub tarafından umumî görünüşü.

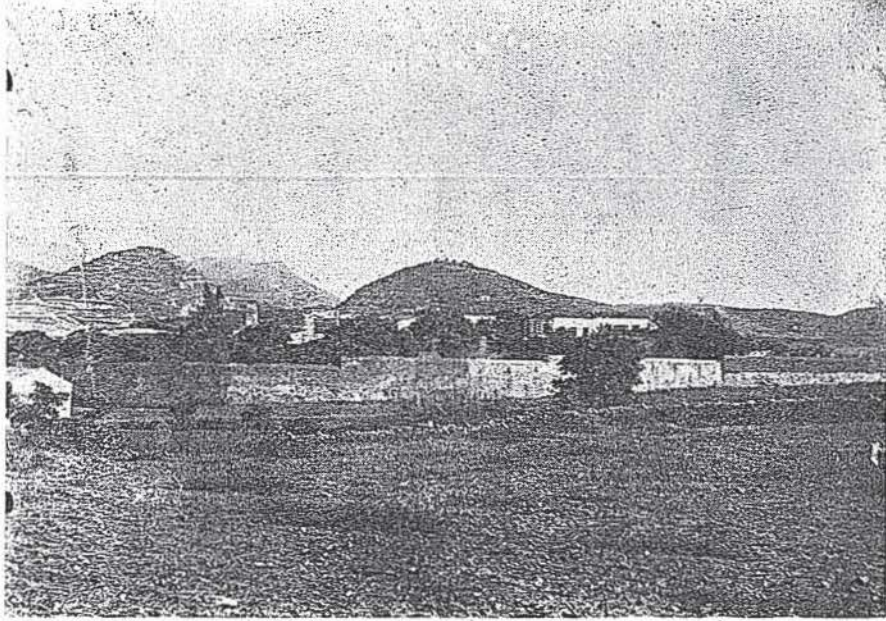
13. Mağaralı-köy Dergâhı'nın şimal cehesi ve bânisi Mustafa Dede Türbesi.

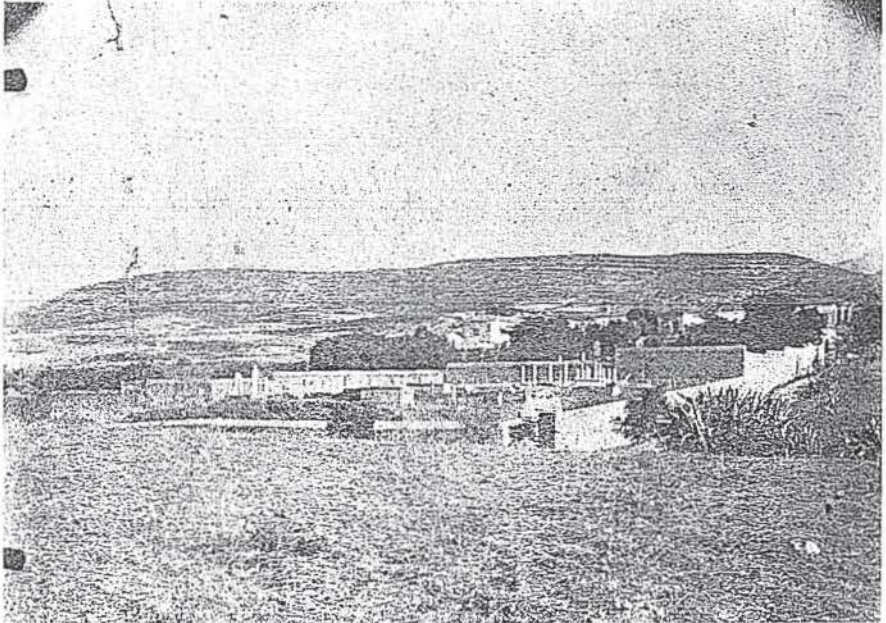
14. Mağaralı-köy Dergâhı kapısı.

15. Mağaralı-köy Dergâhı'nın üçüncü ve son mürşidi : Mustafa Baba.

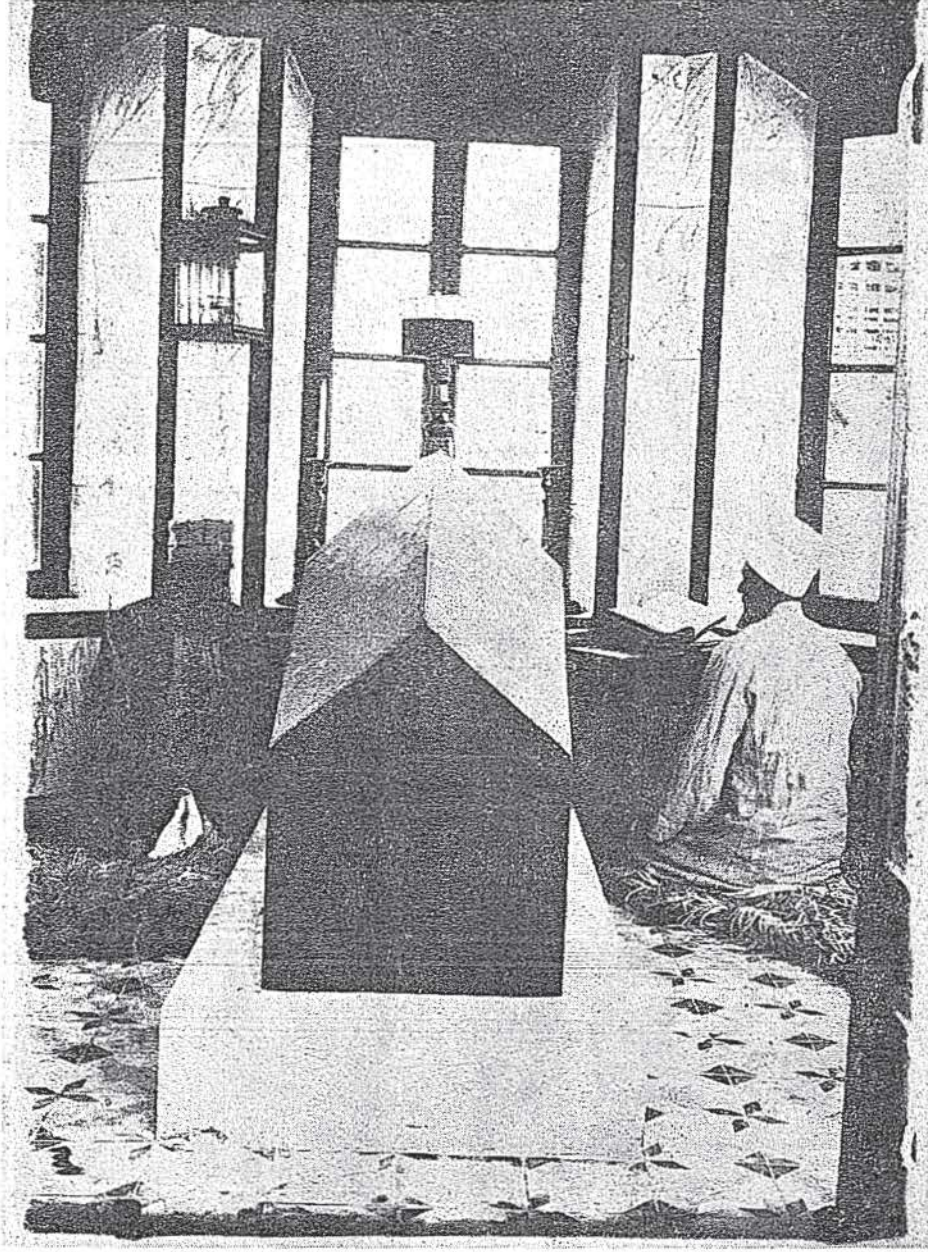
16. Resmo'da Hacı Hasan Baba Dergâhı'nın şimalden görünüşü ve Hazret-i Evliyâ Makamı'nın bulunduğu tepe,

17. Hacı Hasan Baba Dergâhı'nın garb ve şimal cebheleri.

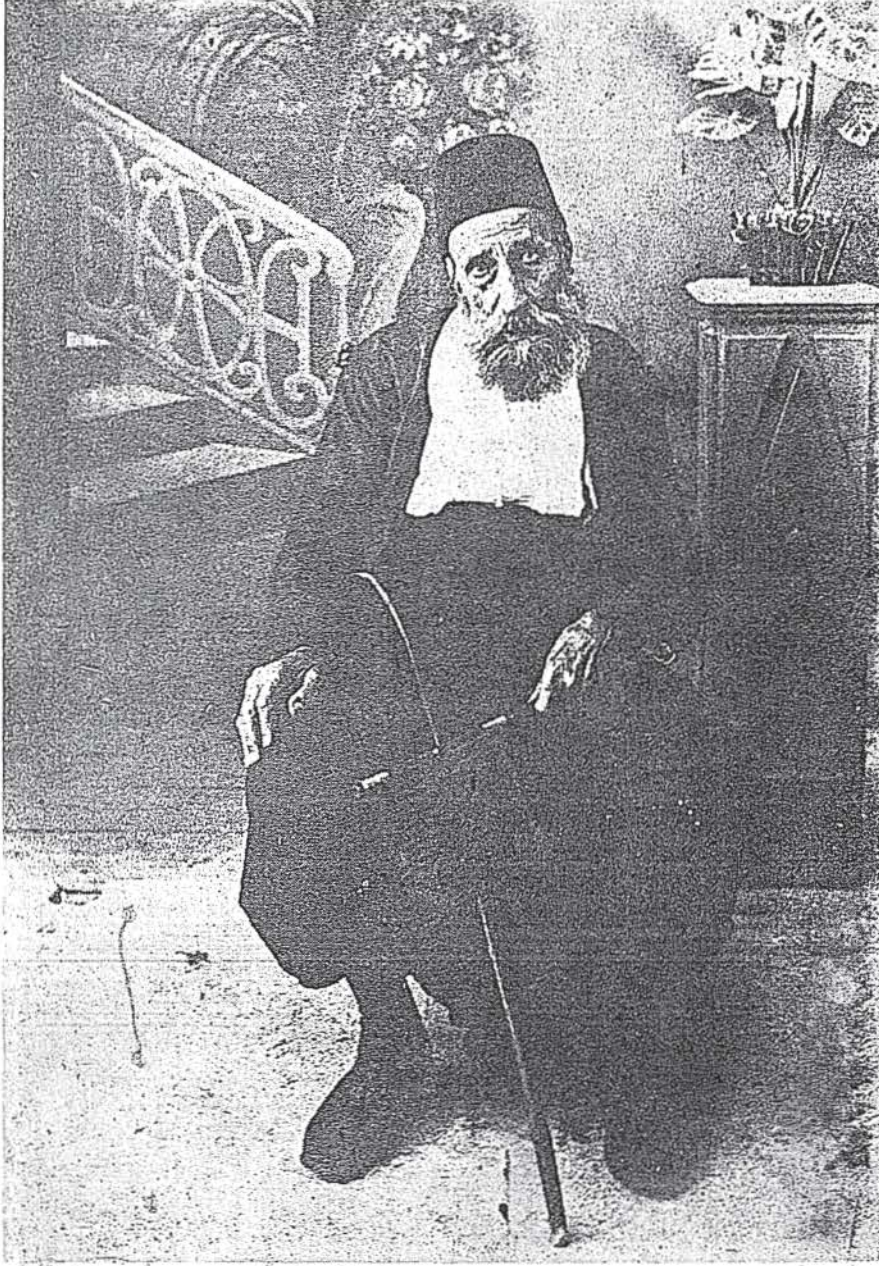
18. Hacı Hasan Baba Türbesi; Meydan-evi'nin kapısı, Türbe, Aş-evi, Ekmek-evi.

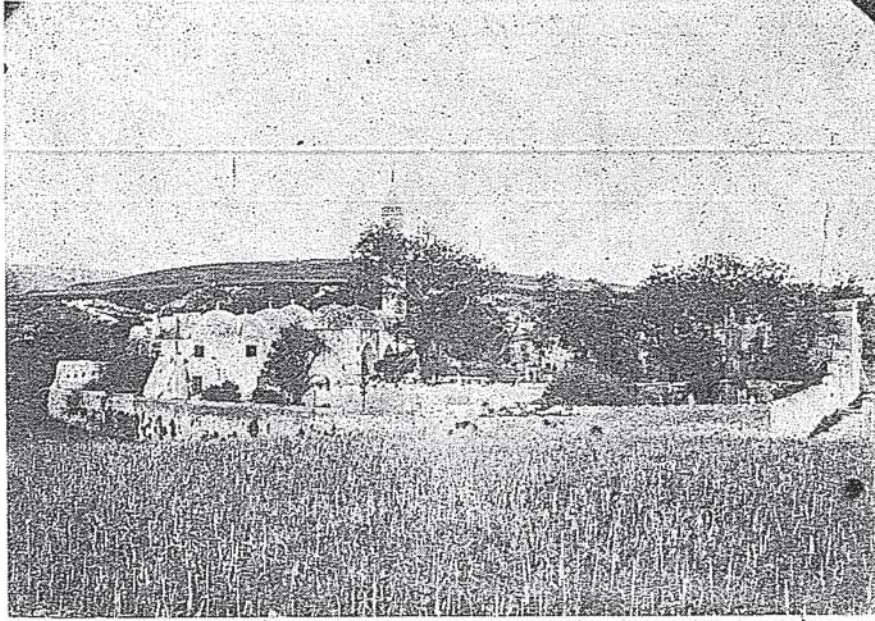
19. Hacı Hasan Baba Türbesinin içi.

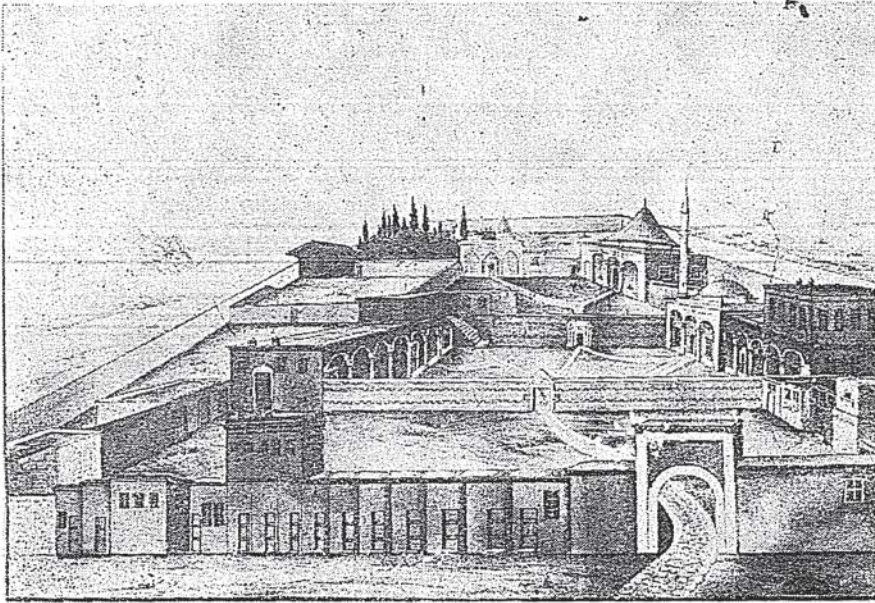
20. Dergâh-bânisi Hacı Hasan Baba.

21. Resmo'da Lampa Mustafa Efendi.

22. Resmo'da «Tekke» adıyla bilinen Veliyüddin Paşa Câmii.

23. «Pir-evi» adıyla mârûf Hacı Bektaş Âsitanesi.